

פתרון הבחינה בהיסטוריה ב', 1 יח"ל, מועד קיץ 2009

שאלונים: 221,22106

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, רענן נוימרק, דורון קורקוס, אמנון

הורטיק ויעקב סרוסי

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון – בין שתי מלחמות העולם

בפרק זה ארבעה נושאים, ובכל נושא שתי שאלות. על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 1-8

ברית המועצות

שאלה מספר 1

סעיף א'

הקשיים של רוסיה בתקופת לנין בתחום מדיניות הפנים:

מלחמת האזרחים (1918-1921). מייד עם עלייתם לשלטון, התארגנו כנגד הקומוניסטיים כוחות מבית ומחוץ שביקשו לבטל את המהפכה. מבית, קמו הכוחות הבאים:

א. האצולה, בעלי האחוזות והמפעלים, שרצו להשיב את המשטר הצארי כדי לשמור על זכויות היתר שלהם.

ב. קצינים בכירים בצבא הרוסי, שביקשו לתפוס את השלטון לעצמם. הבולט שבהם היה האדמירל קולצ'אק, שהשתלט על סיביר והכריז על עצמו כ"שליט העליון של רוסיה".

ג. מיעוטים לאומיים, דוגמת האוקראינים, שביקשו לנצל את שעת הכושר כדי להתנתק מרוסיה.

ד. מתנגדי המשטר השונים, דוגמת הדמוקרטים או הסוציאליסטים שהתנגדו לצעדי הקומוניסטים.

כוחות אלה שזכו לכינוי "הלבנים" (בעיקר הכוונה לכוחות הצבאיים) קיבלו סיוע חוץ מ"מדינות ההסכמה" (אנגליה, צרפת, ארצות הברית ויפן) שראו בפרישתה של רוסיה מהמלחמה מעשה בגידה, מפני שהוא אפשר לגרמניה לרכז כוחות בחזית אחת, החזית המערבית, כנגדן. המטרה העיקרית של "מדינות ההסכמה" שהתערבו בסכסוך - "מלחמת ההתערבות" הייתה להחזיר את רוסיה למלחמה כנגד גרמניה (זאת עד נובמבר 1918 - סיום המלחמה). מטרות נוספות היו לבטל את הקומוניזם ברוסיה מחשש להתפשטותו בעולם וכן למנוע פגיעה כלכלית במדינות המערב (בעיקר צרפת) שהשקיעו כספים רבים ברוסיה שלפני המהפכה (הקומוניסטים חרמו רכוש זר וסירבו להכיר בחובות המשטר

הישן). ליפן היו אינטרסים טריטוריאליים במזרח הרחוק. מלחמת ההתערבות נמשכה למעלה משנה (1918-1919).

כך קרה שהקומוניסטים נאלצו להילחם על חייהם כבר מהחודשים הראשונים לשלטונם. המלחמה הפנימית נגד הלבנים שהסתייעה בכוחות של צבאות זרים, כונתה "מלחמת האזרחים" ונמשכה כשלוש שנים (1918-1921). הייתה זו מלחמה קשה ביותר, שהגיעה כזכור לאחר ארבע שנים של מלחמה עולמית, כשמספרם של הלבנים עולה בהרבה על זה של האדומים. פעמיים הייתה מוסקבה בסכנה והמשטר החדש מצא עצמו מותקף מכיוונים שונים.

"הקומוניזם המלחמתי" (1918-1921). הניסיון של הקומוניסטים ליישם את האידיאולוגיה בזמן מלחמת האזרחים מכונה "הקומוניזם המלחמתי" ופירושו: רתימת הכלכלה לצורכי המדינה ובעיקר לצורכי המאמץ המלחמתי. מאפייניו העיקריים היו:

- א. הלאמת כל התעשייה בצירוף חלוקה מרכזית של משאבים.
 - ב. ביטול המסחר הפרטי והעברת כל מערכת האספקה לידי המדינה (מונופול המדינה על המסחר לווה בשוק שחור תוקפני מפאת חוסר יכולתה של המדינה לספק את צורכי האוכלוסייה).
 - ג. אינפלציה דוהרת שהביאה באופן חלקי לביטול הכסף כאמצעי תשלום.
 - ד. הפקעות יבולים מהאיכרים (האיכרים נדרשו להעביר את כל יבוליהם לטובת הצבא האדום ולטובת הפועלים. כדי להבטיח זאת נשלחו יחידות מיוחדות לכפרים).
- בעקבות "הקומוניזם המלחמתי" נוצר ברוסיה מצב כלכלי וחברתי חמור. בכפרים, היו אלה האיכרים אשר סירבו למסור את תוצרתם החקלאית והשתמשו בתחבולות שונות: שריפה או הסתרה של היבולים ושחיתות בהמות. במקרים מסוימים הם כלל לא עבדו. כתוצאה מכך, התפוקה החקלאית ירדה בצורה ניכרת (50% בהשוואה לשנת 1913). התנגדות האיכרים הביאה לרעב כבד מאוד. גם בערים היה המצב גרוע. המפעלים שהולאמו נוהלו בצורה כושלת על ידי נציגי המדינה, כאשר על הפועלים הוטלו מכסות ייצור גבוהות כדי לספק את צורכי המלחמה. נוסף על כך את המחסור בפועלים (רבים מהם היו מגויסים) ואת כמות המזון הדלה שסופקה (בשל התנגדות האיכרים) ונקבל מצב חמור בתחום התעשייה, כאשר הייצור התעשייתי צונח ל-10% באותן שנים בהשוואה לשנת 1913.

בתקופת "הקומוניזם המלחמתי" הייתה מגמה ברורה של מעבר תושבים מהערים לכפרים. המצב הקשה בחקלאות ובתעשייה הביא להתמרמרות בקרב הפועלים והחיילים. בשנת 1921 נערכו שורה של מרידות כנגד המשטר החדש. המפורסמת שבהן הייתה "מרד קרונשטאט" (מארס 1921), של חיילי הצי הרוסי שמחו נגד המשטר החדש ודרשו הקלות לאיכרים ולפועלים ויתר דמוקרטיזציה (חופש ביטוי, חופש הפגנה, בחירות חדשות למועצות הפועלים).

מצב חמור זה הביא את לנין, מנהיג המהפכה, לשנות מדיניות.

סעיף ב'

מטרת השלטון הקומוניסטי בהקמת ה"יבסקציה":

ה"יבסקציה", המחלקה היהודית במפלגה הקומוניסטית, הוקמה כדי להטמיע וליישם את עקרונות הקומוניזם בקרב המוני היהודים. ה"יבסקציה" ביקשה להטמיע את היהודים בחברה השוויונית החדשה. ראשי ה"יבסקציה" היו יהודים קומוניסטים, אשר ביקשו בראש ובראשונה להיאבק בדת היהודית, תוך כינון תרבות יהודית חלופית, שתבסס על תפיסה חילונית ובה תהווה לשון היידיש שפה לאומית. לשון היידיש, שנחשבה בעיני השלטונות כשפת ההמונים (יותר משמונים אחוז מהיהודים ברוסיה השתמשו בה), לעומת הלשון העברית שנתפסה כשפה הלאומית וכשפתם של האמידים, הייתה אמורה להיות הכלי שבאמצעותו יועברו התכנים הקומוניסטיים. טיפוח לשון היידיש היה אמור להיות זמני בלבד, ל"תקופת מעבר", כדי לאפשר ליהודים להסתגל במהירות לחברה החדשה.

פעולות ה"יבסקציה" לקידום מטרה זו: (על הנבחן היה לפרט שתיים מהפעולות)

- א. **טיפוח תרבות היידיש** - ה"יבסקציה" ביקשה לטפח את לשון היידיש ובאמצעותה לכונן תרבות אידית פרולטרית (של הפועלים) שתהיה "לאומית בצורתה, אך סוציאליסטית בתוכנה". לפיכך, השלטונות עודדו פרסום עיתונים ביידיש ושנות העשרים היו עדות לפריחה בתחום זה. נוסדו עיתונים רבים ביידיש ובהם יומונים ביידיש ושנות העשרים היו עדות לפריחה ("האמת") במוסקבה ו"דער שטערן" ("הכוכב") בחרקוב, אוקראינה. מיליונים של ספרים ביידיש הופצו, עד כדי כך שסופרים יהודים, דוגמת ברגלסון ומרקיש, שעזבו בעבר את ברית המועצות, חזרו אליה כדי ליצור בה. בשנת 1925 ייסד הבימאי היהודי אלכסנדר גרנובסקי את "התיאטרון היהודי הממלכתי של מוסקבה", שבו הוצגו ביידיש מיטב המחזות של מיטב המחזאים היהודים כגון: מנדלי מוכר ספרים, שלום עליכם, שלום אש וי"ל פרץ. תיאטראות רבים אחרים מסוג זה הוקמו באותה התקופה. שחקנים יהודים כיכבו בשפת היידיש, כמו ש' מיכואלס (ירצח ב-1948 על ידי סטלין). באוניברסיטאות מינסק וקייב הוקמו "פקולטות לתרבות יידיש". רשת ענפה של בתי ספר ששפת הלימוד בהם הייתה יידיש שירתה אוכלוסייה גדולה של כ-160,000 תלמידים. ניתן לסכם ולומר כי ה"יבסקציה" הביאה לשגשוג בתרבות היידיש, במטרה כמובן לגרום להתבוללות מהירה של היהודים בחברה החדשה.
- ב. **פרודוקטיביזציה** - ה"יבסקציה" פעלה על מנת לצרף את היהודים אל מעגל המקצועות היצרניים. יש לזכור כי בעיניים קומוניסטיות, מערך המקצועות המסורתי של היהודים ברוסיה: רוכלות, מסחר זעיר, תיווך, אותם "מקצועות בזויים", לא יכול היה להתקיים בחברה השוויונית החדשה מאחר ולא היה צורך בהם. ה"יבסקציה" דאגה ל"הסבה מקצועית" של היהודים אל מערך המקצועות שהיה נחוץ כעת במשטר הקומוניסטי: עבודה בתעשייה ובחקלאות, פקידות ומקצועות חופשיים (רפואה). ואכן, בשנות העשרים והשלושים יהודים רבים עברו שינוי מקצועי והפכו ל"יצרניים". כך: שעור היהודים העוסקים בחקלאות

גדל פי שלושה בתקופה זו (מ-2% ל-6%), שיעור העוסקים בפקידות זינק מ-6% ל-40% , בתעשייה עסקו כ-30% מהיהודים ובתחום המקצועות החופשיים עסקו כ-17% מהם. התהליך הזה של מעבר היהודים למקצועות יצרניים היה המשכו של תהליך לא כפוי שהחל בקרב יהודי רוסיה עוד לפני המהפכה ושנבע כתוצאה מהגירת יהודים אל הערים הגדולות, מגמה שתתחזק מאוד בזמן המהפכה.

- ג. בתי כנסת הוחרמו, "חדרים", ישיבות וספריות נסגרו.
- ד. המפלגות הציוניות והסוציאליסטיות הוצאו מחוץ לחוק. מנהיגי המפלגות הציוניות נרדפו. כתוצאה מכך, התנועה הציונית ירדה למחתרת ברוסיה.
- ה. ה"יבסקציה" **אסרה על השימוש בשפה העברית** בכתיבה ובהוראה. נאסרה הפצת ספרים ועיתונים בעברית. השפה העברית נתפסה כשפה לאומית ו"בורגנית". לעומת זאת, ה"יבסקציה" תמכה בלשון היידיש שנחשבה לשפת ה"עמלים"(הפועלים).

שאלה מספר 2

סעיף א'

המטרות של תוכניות החומש:

- א. **בתחום התעשייה**. תיעוש מהיר ברמה טכנולוגית גבוהה כדי להדביק את הפער בין ברית המועצות למדינות מערב אירופה (אנגליה וצרפת).
- ב. **בתחום החקלאות**. ביטול הנא"פ וקולקטיביזציה בחקלאות, שפירושה הפיכת כל האדמות ליחידת משק אחת בבעלות המדינה ובפיקוחה.
- ג. **בתחום החינוך**. העלאת רמת ההשכלה של התושבים באמצעות הקמת רשת של בתי ספר ציבוריים ואוניברסיטאות. הסיסמא הייתה: "לבער את הבערות".

הפעולות שנקט סטלין בתחום הכלכלה כדי להגשים מטרות אלה:

בתחום התעשייה:

- א. הקמת מפעלי ענק בערים הגדולות לייצור פלדה, מכונות, מכוניות וטרקטורים. על מנת לנצל את שפע הפחם, הברזל והנפט שרוסיה התברכה בו. לדוגמה, מפעל הטרקטורים בסטאלינגרד או מפעל המתכת הענקי במגניטוגורסק שעל נהר האורל.
- ב. בניית סכרים, תחנות כוח וחיבור המדינה כולה לרשת החשמל. לדוגמה, הקמת הסכר ותחנת הכוח המונעת בכוח המים על נהר הדנייפר.
- ג. סלילת כבישים והנחת מסילות ברזל. לדוגמה, המסילה לאורך 1,500 ק"מ בין מערב סיביר למרכז אסיה, שאפשרה העברה מהירה של חומרי גלם ומוצרים מוגמרים בין שני אזורים מרוחקים אלה.

כדי להוציא לפועל את התיעוש המהיר התעורר הצורך הדחוף בגיוס פועלים (להמחשה, ב-1928 היו חברות המועצות רק 4 מיליון פועלים). לשם כך, הועברו מיליוני איכרים אל הערים הגדולות. שם, הם נדחסו עם משפחותיהם בדירות קטנות וחיו בתנאים קשים של צפיפות ומחסור. במפעלים, התנאים היו קשים ביותר: הפועלים חויבו לעמוד במכסות ייצור, כשעונשים הוטלו על כל פועל שלא עמד בהן. זכות השביתה והמחאה נאסרו והפועלים הפכו למעין אסירים. המפלגה שלחה סוכנים מיוחדים (קומיסרים) על מנת לפקח על העבודה. מיליונים של תושבים שהתנגדו או סירבו לשתף פעולה הוגדרו כבוגדים בעם ומחבלים במהפכה. הנקוו"ד (המשרד לענייני פנים) דאג להענישים- במשך שנות השלושים גדל מספר האסירים במחנות העבודה והגיע למיליונים רבים (לפי הערכות, כשמונה מיליון ב-1939). הם הועסקו בעבודות כפייה בתנאים קשים ביותר, וחלק גדול מפיתוח המסילות, הכבישים והמכרות נעשה על ידם. מנגד, עבדה שיטת התמריצים. התעמולה הקומוניסטית קראה לתושבים לחקות את גיבורי התקופה, שהיו פועלים פשוטים שייצרו מכסות במידה רבה מזו שנדרשה מהם. הדוגמה הבולטת הייתה זו של אלכסיי סטאחנוב, כורה פחם, שעל פי המסופר כרה כמות אדירה של פחם במשמרת אחת. פועל שהצטיין בעבודתו קיבל משכורת גבוהה מיתר הפועלים, קידום, דיור משופר, כבוד ופרסום.

התיעוש התבצע באמצעות הון זר וכספי הבנקים שהולאמו. מומחים מערביים, שהגיעו לברית המועצות מתוך סקרנות או הזדהות אידיאולוגית או שכר גבוה ששולם להם בשעה שהמערב היה נתון במשבר כלכלי, תרמו רבות לפיתוח הטכנולוגיה.

מבחינה תעשייתית, תוכניות החומש היו סיפור הצלחה. בתוך 10 שנים הצליחה ברית המועצות להכפיל פי ארבעה את תפוקות הפחם, הברזל והפלדה שלה והפכה למעצמה השלישית בעולם בתחומים אלה (אחרי ארצות הברית וגרמניה). אולם המחיר היה כבד מאוד: מיליונים של פועלים ללא זכויות אדם, העובדים בתנאים קשים, במחסור בביגוד ובריהוט, בצפיפות, בשיטות נוקשות של כפייה וענישה מצד אחד ותמריצים לעובדים מצטיינים מן הצד האחר, מיליוני אסירים החיים בתנאים לא אנושיים במחנות העבודה ומיליונים של הרוגים.

בתחום החקלאות:

כדי לבצע את ביטול הנא"פ, דהיינו השתלטות על אמצעי הייצור בכפרים, תוך כדי חיסול ה"קולאקים" (מעמד האיכרים העשירים), נשלחו לכפרים יחידות של הצבא האדום והמשטרה החשאית. האיכרים נקטו במדיניות הדומה למדיניותם בתקופת הקומוניזם המלחמתי: שריפתם או הסתרתם של היבולים, שחיטת בהמות (באותה תקופה חוסלו כ-50% מהסוסים וראשי הבקר וכ-70% מהכבשים והעזים) והתנגדות אלימה.

סטלין השתמש ביד ברזל כנגד התנגדות האיכרים (יש לזכור כי בתקופה זו סטלין הוא שליט יחיד). מיליונים של איכרים הוצאו להורג בצורה אכזרית תוך כדי שימוש במטוסים, בטנקים ובמכוונות ירייה. כמיליון משפחות גורשו מאדמותיהם והועברו אל הערים הגדולות או למחנות הריכוז בסיביר. מיליונים אחרים סבלו מהתעללויות שונות. למעשה, הקולקטיביזציה בחקלאות גבתה מחיר של יותר מעשרה מיליון הרוגים- הרצח הגדול ביותר בתולדות האנושות עד אז.

באשר לקולקטיביזציה עצמה, כל האיכרים צוו לעבור לקולחוז, ישוב חקלאי בבעלות המדינה ובפיקוחה, כאשר הקולקטיב (הקבוצה) חוכר מן המדינה אדמה, בעלי חיים וציוד חקלאי קל. כל משפחה קיבלה דיור, חלקת גן וציוד חקלאי מוגבל לשימושה. בקולחוז היו בממוצע כמאה משפחות והמדינה היא זו למעשה שקבעה את המדיניות החקלאית. על הקולחוז הוטלה חובת תשלום מסים ואספקת תוצרת למדינה. בסוף שנות השלושים הוקמו בברית המועצות אלפי קולחוזים ולמעלה מ-90% מהאיכרים עבדו בהם, כאשר הם נעזרים בתחנות השירות של המדינה שנמצאו ליד הקולחוזים ושסיפקו להם מכונות עבודה (טרקטורים וקומביינים, למשל).

הקולקטיביזציה בחקלאות הביאה לשינוי במבנה החברתי של ברית המועצות כשמרכז הכובד יעבור אל התעשייה והפועלים.

סעיף ב'

שלוש דוגמאות להחרפת המדיניות של השלטון הסובייטי כלפי היהודים בשנות השלושים:

א. **חיסול האוטונומיה התרבותית היהודית** - בשנות השלושים החלו השלטונות הקומוניסטיים לחסל באופן שיטתי את האוטונומיה התרבותית היהודית שהם עצמם דאגו לטפח בשנות העשרים. הכוונה לחיסול תרבות היידיש שהשלטונות דאגו לעודד ולטפח בשנות העשרים כדי לשלב את היהודים בחברה השוויונית החדשה באופן מהיר ביותר. כעת חוסלה ה"יבסקציה" ומנהיגיה היהודיים נרדפו ונרצחו. בין הגילויים החשובים ביותר של חיסול האוטונומיה התרבותית היהודית בשנות השלושים:

- שפת היידיש נאסרה בכתיבה והוראה.
- נסגרו העיתונים והוצאות הספרים ביידיש.
- צומצמה מאוד פעילותו של התיאטרון הממלכתי היהודי של מוסקווא.
- נסגרו בתי הספר והאוניברסיטאות שבהם לימדו יידיש.

למעשה, תרבות אוטונומית יהודית הותרה רק בבירוביג'אן. ניתן לסכם ולומר שמדיניות ה"טמיעה מרצון" של השלטונות הקומוניסטיים כלפי היהודים התחלפה בשנות השלושים למדיניות של שילוב היהודים בכוח.

ב. **רדיפות היהודים במסגרת שלטון הטרור של סטלין** - במסגרת שלטון הטרור של סטלין בשנות השלושים בלטה מגמה אנטישמית ברורה. השלטונות הציגו את היהדות כגורם המנוגד לדרך המהפכנית מבחינה כלכלית, תרבותית ודתית וכגורם בעל קשרים בין לאומיים הפוגע במולדת הסוציאליסטית. במשפטי הראווה, בהם הועמדו לדין מנהיגים רבית ממוצא יהודי, הציגו השלטונות את יהדותם של מנהיגים אלה כגורם לבגידתם וכסיבה לטיהור. במסעות הטיהורים נרדפו, הוגלו, נאסרו והוצאו להורג מאות אלפים של יהודים.

ג. **חיסול האינטליגנציה היהודית** - בשנות השלושים החלה מגמה שיטתית של השלטונות לחיסולה של האינטליגנציה היהודית כך למשל חוסלו המנהיגים הקומוניסטיים היהודים של ה"יבסקציה", ואנשי רוח יהודיים, אומנים וסופרים נרדפו, נאסרו או הוצאו להורג. לדוגמה: הפיסיקאי לנדאו שנתפס על ידי השלטונות אך שוחרר בהשפעת חבריו המדענים. למעשה, כל האינטליגנציה הייתה אמורה לשתף פעולה עם השלטונות באופן מלא ולפי תכתיבי סטלין.

פולין

שאלה מספר 3

סעיף א'

הקשיים של פולין בין שתי מלחמות העולם :

בתחום הביטחון- קביעת גבולותיה של פולין

תוצאותיה של מלחמת העולם הראשונה ועקרון ההגדרה העצמית שינו את מעמדה של פולין, והיא הוגדרה כמדינה עצמאית בעלת גבולות מוגדרים. בהסכמי השלום נקבעו גבולות שיצרו מדינות לאום שאינן אחידות באוכלוסייתן וכוללות מיעוטים מלאומים שונים. בין מדינות אלה התפתחו עימותים, מפני שכל מדינה ניסתה להרחיב את שטחה, כדי לכלול את בני עמה שישבו כמיעוט לאומי במדינה השכנה.

בקביעת גבולותיה של פולין התעורר קושי מיוחד. האם תקום בגבולות ההיסטוריים של הממלכה הפולנית שהתפרקה באמצע המאה ה-18, או שיהיה עליה להתפשר ביחס לגבולותיה בהתאם לאילוצי המציאות?

גבולות הממלכה ההיסטורית כללו את ליטא ובתוכה העיר וילנה, את אוקראינה, את שלזיה ואת פרוסיה המזרחית והמערבית. בשטחים אלה ישבה אוכלוסייה פולנית לצד אוכלוסיות נוספות. פולין נעדרה גבולות גיאוגרפיים מובהקים, פרט לדרום, שבו חצו הרי הקרפטים בינה לבין סלובקיה. בכל שאר המקומות היו גבולות פולין החדשה נושא למחלוקת במסגרת הסכמי השלום. ליישוב המחלוקות הוחלט כי מערב פרוסיה תועבר לפולין, ומזרחה יישאר בידי גרמניה. כך תחולק גרמניה לשניים ללא רצף טריטוריאלי, ובין שני החלקים יעבור פרוזדור פולני שיאפשר לפולין מוצא לים. העיר דנציג, השוכנת לחוף הים הבלטי ובה רוב גרמני, הוגדרה כעיר חופשית בחסות חבר הלאומים. מעמדה של העיר דנציג והיעדר רצף טריטוריאלי גרמני שימשו בסיס לעימות עתידי בין שתי המדינות.

תוצאות משאל עם קבעו את גורלו של אזור שלזיה, שנשאר בחלקו בידי גרמניה, ובחלקו בידי פולין. קו הגבול במזרח פולין בין רוסיה הלבנה, אוקראינה, ליטא ופולין היה שנוי במחלוקת. שר החוץ הבריטי הלורד ג'ורג' קרזון הציע קו גבול שיגדיר את שטח המדינה הפולנית במזרח, במקומות שבהם שרר רוב אתני פולני. אך קו הגבול לא היה מקובל על הצדדים הנוגעים בדבר, והיה מקור למחלוקות ולעימותים אלימים.

ההתמודדות עם תחום הביטחון

ב-1920 יצא **המרשל פילסודסקי** לכבוש את אוקראינה ולספחה לפולין. הצבא הסובייטי כמעט לא גילה התנגדות, מאחר שנחלש במלחמת האזרחים שהשתוללה ברוסיה זה שנתיים ימים. עד מהרה הגיעו גדודי פולין לקייב. כשהתאושש הצבא הסובייטי הוא דחק את הפולנים מכיבושיהם, ואף ניצב בפאתי העיר ורשה. הגלגל התהפך שוב, ובסיבוב זה ניצחו הפולנים והגיעו עד רוסיה הלבנה. ב-1921 נחתמו הסכמי שביתת נשק, והוחלט כי הגבול שנקבע בהסכמים אלה יהיה גבול הקבע בין פולין ובין רוסיה הסובייטית. פולין ויתרה על אוקראינה, וקיבלה שטח נרחב מדולדל אוכלוסייה ברוסיה הלבנה.

בתחום הפוליטי- ריבוי מפלגות

בפברואר 1919 התכנסה אסיפה מכוננת, אשר דנה במשך שלוש שנים בחוקה דמוקרטית חדשה לפולין. החוקה הפולנית הולידה ממשלה לא יציבה וזרוע מבצעת חלשה. בחוקה נקבע כי פולין תקיים שיטת בחירות יחסית וממשל דמוקרטי.

שיטת הבחירות היחסית עוזדה ריבוי מפלגות, והקשתה את הרכבת ממשלה ואת עיצובו של שלטון יציב. לדוגמה, בבחירות הדמוקרטיות לפרלמנט הפולני הציגו 80 מפלגות את מועמדותן לבוחר. המפלגות ייצגו קבוצות שונות בעם: בני מיעוטים שדרשו הגדרה עצמית והקימו את גוש המיעוטים, מפלגות ימין שהדגישו ערכים לאומניים ונוצריים, מפלגות שמאל שדרשו זכויות חברתיות-סוציאליות וייצגו את הפועלים ומפלגות שמאל שייצגו את האיכרים. ריבוי המפלגות העיד על הפיצול בעם ועל הקושי להרכיב קואליציה יציבה.

הפרלמנט הפולני אמנם ייצג את הקבוצות השונות בעם שכללו גם את המיעוטים הלאומיים, אך עם זאת, ערער את היציבות הפוליטית ומנע הקמת ממשלה יציבה.

סעיף ב'

המטרות של תנועת "הבונד" בפולין- הקמת חברה סוציאליסטית חילונית ואנטי לאומית.

"הבונד" לחם בראשיתו למען אינטרסים מעמדיים מיוחדים של הפועל היהודי, ולא למען צרכיו הלאומיים. לדעתם של מייסדיו וחבריו, חדלו היהודים להתקיים כאומה בתקופת הגלות הארוכה, והם יישארו בתפוצות. לכן יש להיאבק למען זכויותיהם האזרחיות במדינות שבהן הם יושבים. "הבונד" שאף להשיג שוויון זכויות ליהודים במסגרת מדינה סוציאליסטית ודמוקרטית, שבה יוכל הציבור היהודי ליהנות מאוטונומיה תרבותית ככל העמים האחרים החיים בה.

"הבונד" שלל את הרעיון הציוני, וראה בו אשליה מסוכנת שעלולה להגביר את האנטישמיות בפולין. מנהיגי "הבונד" טענו כי הציונות, כמו החרדים, מציעה משיחי שקר כפתרון לשאלה היהודית בפולין.

"הבונד" שלל את התרבות העברית ואת השפה העברית רעיונות אלה לא עמדו במבחן המציאות.

גילויי האנטישמיות בפולין הבהירו כי יש להתייחס גם לצרכיו הלאומיים של העם היהודי הנרדף על ידי האנטישמיות.

הצעדים שנקטה תנועת "הבונד" כדי לקדם את מטרותיה:

- א. בקרב ההנהגה התגבשה תוכנית לאוטונומיה תרבותית-לאומית. הרעיון המרכזי התבסס על ההנחה כי יש להדגיש ולטפח אצל כל אומה את תרבותה, משום שהתרבות היא מהות האומה. צורכי התרבות הם הצרכים העיקריים של העם, והדרך היחידה לשמור על לאומיותו ועל ייחודו כמיעוט לאומי בקרב העמים. "הבונד" שלל את התרבות העברית ואת השפה העברית, וראה ביידיש שפתו הלאומית של העם היהודי במזרח אירופה. על רקע זה הוקמה רשת חינוך יידיש "צישייא" שנועדה להרחיב את הפעילות התרבותית ואת שפת היידיש ולהעמיקה בקרב הציבור היהודי.
- ב. המפלגה פיתחה בקרב יהדות פולין תשתית רחבה של פעילות, שכללה ארגוני ילדים ונוער, ארגון ספורט וארגון נשים.
- ג. בין 1936 ל-1939, עם ההקצנה בגילויי האנטישמיות בפולין, לחמה המפלגה בגורמים אנטישמיים ואף הפעילה מיליציה מפלגתית כדי למנוע פגיעה בחברי המפלגה וביהודים ברחובות.

שאלה מספר 4

סעיף א'

הקשיים של פולין בתחום הכלכלה: (על הנבחן היה לציין שלושה קשיים):

- א. **מוצא מצומצם לים.** עובדה זו הקשתה את קיום קשרי המסחר של פולין עם גורמי חוץ. נמל דנציג אמנם הועמד לרשות המסחר הפולני, אך הוכרז כנמל חופשי שבו עבדו בעיקר עובדי נמל ושירותים גרמניים. רק לקראת סוף שנות ה-30 הוקם נמל פולני עצמאי בעיר גדינינה, שבו ניהלה פולין כ-80 אחוז מקשרי החוץ שלה.
- ב. **היעדר תשתיות מתאימות.** מערכת תחבורה ומסילות ברזל שקישרו בין אזורי פולין שאוחדו זה עתה, הקשו מעבר סחורות ממקום למקום ופיתוח מואץ.
- ג. **נחשלות.** פולין הייתה ארץ חקלאית נחשלת, חסרת מעמד ביניים. אוכלוסייתה מנתה רוב של איכרים אנאלפביתים שעבדו את הקרקע בשיטות פשוטות ומיושנות, היו במצוקה כלכלית, ונאלצו להתקיים מחלקות קטנות שלא הספיקו לצורכי המשפחה. לעומתם, הכילה האוכלוסייה מיעוט של בני מעמד האצולה שהחזיק ברוב אדמות פולין. כך נוצרו פערים כלכליים-חברתיים והשכלתיים רחבים בין הקבוצות.
- ד. **היעדר תיעוש וטכנולוגיה.** האוכלוסייה ברובה עסקה בחקלאות, ולכן לא התפתחו בפולין מעמד ביניים בעל השכלה, תיעוש וידע טכנולוגי. ההרכב התעסוקתי של אוכלוסיית פולין ב-1921: 65 אחוז עסקו בחקלאות, כ-17 אחוז עסקו במכרות ותעשייה, שישה אחוזים במסחר וביטוח, ארבעה אחוזים במנהל, שלושה אחוזים בתחבורה, ובמקצועות אחרים היו כחמישה אחוזים נוספים.

ה. ניצול משאבי הטבע על ידי גורמים זרים. מציאות נחשלת זו עמדה בסתירה מוחלטת למשאביה הטבעיים של פולין שכללו שפע של ברזל ופחם באזור שלזיה, נפט בגליציה המזרחית, יערות רחבים במזרח וכמעט כולה אדמה חקלאית פורייה. ניצולם של אלה עשוי היה להוביל את המדינה לפיתוחה הכלכלי וליציאה מנחשלות למודרניזציה ולקדמה. בפועל ניצלו את משאביה הטבעיים גורמי חוץ ומשקיעים זרים שצברו רווחים, ועל כן גברה תלותה של פולין בהשקעות חוץ. הממשלה הייתה צריכה להיאבק בקיפאון הכלכלי ולעודד תהליכי מודרניזציה ותיעוש.

הצעדים שבהם נקטה פולין כדי להתמודד עם הקשיים (על הנבחן היה לציין שני צעדים):

- בשל הקשיים שצוינו החלו תהליכי מודרניזציה בעידודה ובפיקוחה של המדינה.
 - א. המדינה ריכזה בידיה את הפיתוח הכלכלי ופיקחה עליו. המדינה הרחיבה את מעורבותה בסחר הפנים והחוץ.
 - ב. המדינה צמצמה את היוזמה הפרטית, הקימה קואופרציות בענפי משק שונים, המדינה הנהיגה רפורמה חקלאית לטובת האיכרים, הטילה מכסי מגן לעידוד תוצרת מקומית.
 - ג. המדינה עודדה השקעות הון מצד גורמים חיצוניים ועודדה השקעות הון ופיתוח תעשיית. בכך הביאה להרחבת המעמד הבינוני ולמעבר מהכפר אל העיר.
 - ד. נקבעה מדיניות שנועדה לייצב את המטבע המקומי, וב-1923 הוחלף המטבע ממרק לזלוטי.
 - ה. קיצוץ בהוצאות הממשלה וצמצום הגירעון התקציבי על ידי שינוי שיטת המיסוי והעמקת הגבייה במשק.

סעיף ב'

דוגמאות להחרפה ביחס השלטון כלפי המיעוט היהודי בשנים 1935-1939:

בסוף שנות ה-30, לאחר מותו של פילסודסקי, הוקצנו התופעות האנטישמיות עם התחזקותן של הלאומנות והנטייות הפשיסטיות ברחוב ובפוליטיקה הפולנית. אלה הפכו את האנטישמיות ללגיטימית ברחוב הפולני, הן בביטוייה התאורטיים והן בביטוייה המעשיים:

- א. ביהודים אשר גרו בעיירות ובערים בוצעו פוגרומים, כדי לאלץ אותם להגר.
- ב. מצען של מפלגות שונות כלל אמירות ומסרים אנטישמיים קיצוניים.
- ג. חוגים לאומניים טענו כי היהודים משתמשים בכוחם להשפיע על פולין בעניינים חשובים: לא ייתכן לתת לגורם זר להשפיע על מדינתם של הפולנים. היהודים היו ותמיד יהיו גורם זר שלעולם לא יוכל להשתלב בכלל האזרחים במדינה, ולכן יש לסייע להם להגר מפולין, כדי שהמשק הפולני יהיה נקי מיהודים.
- ד. היו גם מי שהחתימו על עצומה שביקשה להכריז על היהודים כ"אזרחים זמניים".
- ה. לקראת מלחמת העולם השנייה דרשה פולין רשמית פתרון ליהודים המתגוררים בה מהוועדה לענייני מיעוטים בחבר הלאומים. הפתרון שהוצע התייחס לסיוע ליהודים להגר, או לחלופין

לסייע בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל או בכל טריטוריה אחרת.

תגובת היהודים להחרפה במצבם:

על הציבור היהודי בפולין עבר תהליך של התרוששות כלכלית. לצד ההידרדרות הכלכלית עדיין יכלו היהודים להמשיך ולקיים את חיי התרבות ואת מערכות החינוך כבעבר, אך באווירה אנטישמית קשה.

בתקופה זו תססה הפעילות הציונית שחתרה לעלייה לארץ ישראל, בעיקר בקרב חוגי הנוער, ולצדה פעילות יהודית ענפה תוך דבקות במסורת היהודית.

ארצות הברית

שאלה מספר 5

סעיף א'

ההשפעות של המשבר הכלכלי הגדול:

בתחום הכלכלי:

- א. התמוטטות הבורסה והבנקים. המניות שנסחרו בבורסה איבדו מערכן בגלל עודף היצע ללא ביקוש. 9,000 בנקים קרסו, חסכונות בסך 2.5 מיליארד דולר ירדו לטמיון, ומערכת המימון והאשראי קרסה. התמוטטות המערכת הבנקאית לוותה בצמצום משמעותי של כמות הכסף תוך עלייה בשערי הריבית.
- ב. מפעלים התמוטטו, רבים מהם נסגרו, והמוני פועלים פוטרו. במשק היו כ-12 מיליון מובטלים, שהיו כשליש עד רבע מכוח העבודה האמריקאי. האבטלה הרחבה צמצמה עוד יותר את כוח הקנייה של האזרח.
- ג. בחקלאות הצטברו עודפי תוצרת, אשר רובם הושמדו בשל חוסר יכולת למוכרם, אף שרבים ברחבי ארצות הברית היו רעבים לחם.

בתחום חברתי:

- א. מסגרת החיים של האזרח הפשוט התמוטטה. רבים הושלכו מבתיהם בשל חוסר יכולת לשלם שכר דירה, ובאזורים שונים הוקמו מחנות של צריפים ואוהלים, אשר כונו "ערי הובר". רבים נדדו ממקום למקום כדי למצוא עבודה, בתי ספר נסגרו, מערכת הבריאות קרסה, ורעב ותחלואה שררו בכל מקום. כל אלה יצרו תחושה של חוסר ביטחון, חוסר יכולת לשלוט בגורל, ייאוש ופחד מפני המחר, בושה והסתגרות, ומשפחות רבות התמוטטו והתפרקו.
- ב. האלימות והפשע גברו, והתרבו תופעות של אפליה גזענית.

בתחום הפוליטי:

החלפת השלטון בבחירות. ב-1932 נבחר פרנקלין דילאנו רוזוולט, מועמד המפלגה הדמוקרטית, לנשיאות ארצות הברית.

סעיף ב'

השינויים שחלו בחיי היהודים בארה"ב בתחום החינוך והתרבות:

בשנות ה-20 שלטה היידיש ברוב היהודי ובתחומי היצירה השונים כמו השירה, המחזאות והספרות. בשנות ה-30 השתלבו סופרים יהודים בספרות האמריקאית, וביצירה התרבותית המקומית השתלבו כשחקנים, כבדרנים, כמלחינים וכן כחלק מתעשיית הקולנוע. בשנות ה-30 היו הסטודנטים היהודים בניו יורק 49 אחוז מכלל הסטודנטים, ובארצות הברית כולה תשעה אחוזים מכלל הסטודנטים היו יהודים. באותה תקופה היו היהודים ארבעה אחוזים מהאוכלוסייה הכללית בלבד.

לצד התופעות הללו החלה החברה האמריקנית להצר את צעדיהם של היהודים על רקע המשבר הכלכלי הגדול ועל רקע עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה והתעמולה הנאצית שחלחלה גם לחברה האמריקאית. כך החלה

אפליה בתחום החינוך. לאחר המלחמה היה מספרם של היהודים שלמדו באוניברסיטאות גבוה בהרבה ממספרם היחסי בכלל האוכלוסייה. על רקע זה הביעו נשיאי אוניברסיטאות יוקרתיות כמו הרווארד במסצ'וסטס ואוניברסיטת קולומביה בניו יורק התנגדות פומבית "לפלישת היהודים לקמפוסים". ואכן, בקבלת תלמידים יהודים למוסדות חינוך אקדמאיים אמריקאיים מהשורה הראשונה ננקטה אפליה בסגנון ה"נומרוס קלאוזוס" (מכסה מוגבלת) האירופאי.

הגורמים לשינויים אלה:

התקופה שבין שתי מלחמות העולם מתאפיינת מצד אחד בשפע ובצמיחה כלכלית, ומן הצד האחר בהסתגרות ובנייטיביזם - העדפת אינטרסים אמריקאיים מקומיים על פני אלה של המהגרים, בהשתרשותן של תפיסות לאומניות וגזעניות. תפיסות אלה קיבלו תנופה מעלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה וחדירתם של רעיונות אנטישמיים לארה"ב.

המשבר הכלכלי השפיע אף הוא על דחייתם של היהודים כגורם המנצל את החברה לתועלתו.

שאלה מספר 6

סעיף א'

העקרונות של המדיניות הכלכלית החדשה של רוזולט:

הממשל האמריקאי החדש החל לפעול להחזרת אמון הציבור בממשל, תוך נקיטת צעדי חקיקה מהירים. רוזולט ידע כי ראשית עליו להחזיר את אמון הציבור בממשל האמריקאי, וחשוב להבהיר לאומה כי הממשל נוקט צעדים ממשיים להבראת המשק, ועל כן קבע את הסיסמה: "הצלה, התאוששות ותיקון".

רוזולט הגדיר את עקרונות הניו-דיל בסיסמת שלושת ה-R:

Relief, הצלה. חקיקה מזורזת בתחום הסעד והרווחה לפתרון בעיותיהם של מיליוני אזרחים שהתרוששו.

Recover, שיקום. איזון הייצור, ייצובם של המחירים והשכר וחזרה לפעילות כלכלית סדירה בכל

המגזרים.

Reform, רפורמה. על הממשלה לערוך שינוי יסודי בכלכלת ארצות הברית, כדי למנוע משבר דומה בעתיד. הממשל יתערב בתחומי המשק השונים ומדיניותו של הממשל האמריקאי. מעבר ממדיניות "הלייטה פייר", שאפיינה את שנות ה-20 בארצות הברית ואת השנים הראשונות של המשבר בתקופת נשיאותו של הובר, **למדיניות של תכנון, התערבות ופיקוח על הנעשה במשק האמריקאי.** התערבות בתחומים הבאים ופיקוח עליהם: הבורסה, המערכת הבנקאית, התעשייה, החקלאות ויצירת מקומות עבודה למובטלים. ההנחה של הממשל הייתה שרק תכנון, התערבות ופיקוח יחלצו את המשק מהמשבר. על פי השקפת עולמו של רוזוולט, התפקיד המרכזי של הממשל הוא לתת ביטחון כלכלי וחברתי לאזרח.

טיעון נגד מדיניות זו:

מדיניות זו מנוגדת למדיניות הליברליזם הכלכלי-ה"לייטה פייר" בארה"ב. על פי תפיסה זו הממשל אינו מתערב בנעשה במשק ומאפשר לכל אדם להתפתח על פי יכולתו לעל פי כישוריו. התערבות במשק רק תפגע באפשרויות הפיתוח הכלכלי ותצמצם את צמיחתו של המשק. תומכי גישה זו התנגדו למעורבות הממשל במשק גם בעת משבר כלכלי ויצאו מנקודת הנחה כי המשק יחלץ מהמשבר באמצעות כוחותיו הוא ללא התערבות הממשל.

סעיף ב'

השינוי שחל בעמדת התנועה הרפורמית כלפי התנועה הציונית בשנות ה-30 (מצע קולומבוס)
בתקופה זו מיתנה המנהיגות הרפורמית את עמדותיה, והובילה לשינוי עמדות בתחומי הדת וביחסה לציונות. שינויים אלה התבטאו ב-1937 עם פרסום **מצע קולומבוס**, שביטל את מצע פייטסבורג.

א. היחס כלפי המסורת היהודית זכה כעת ליחס אוהד, שהדגיש את חשיבות המסורת להמשך קיומו של העם היהודי.

הדגש היה על שמירת שבת וחגים, שימורם של מנהגי היהדות, סמלים וטקסים.

ב. שימוש בשפה העברית כשפה לאומית ושילובה בפולחן הדתי ובחינוך.

ג. המגמה האנטי לאומית והאנטי ציונית הוותיקה הוחלפה בתמיכה בבניית הבית הלאומי-ציוני בארץ ישראל, לא רק כמקום מקלט ליהודים נרדפים אלא גם כמרכז רוחני ותרבותי.

רבים מבני הקהילה הרפורמית בארצות הברית לא התכוונו לעלות לארץ ישראל, והמשיכו להתייחס לארצות הברית כביתם וכמולדתם. אך עם זאת סייעו בבניית ארץ ישראל, ונרתמו למשימות כלכליות, תרבותיות ורוחניות שעמדו בפני היישוב היהודי הגדל ומתפתח בארץ ישראל.

הגורמים לשינוי זה:

- א. התנועה הרפורמית החלה להתבסס לא רק על דור המייסדים הגרמני, אלא גם על יוצאי מזרח אירופה.
- ב. התנועה הציונית העולמית התחזקה, ובארץ ישראל התפתח במהירות הבית הלאומי-יהודי.

- ג. האנטישמיות באירופה הוקצנה.
 ד. דור הבנים התבולל, רבו נישואי התערובת, ורבים פנו לעשות חשבון נפש כדי להתמודד עם המצב החדש שנוצר.

צרפת

שאלה מספר 7

סעיף א'

הקשיים של צרפת בין שתי מלחמות העולם בתחום החברתי-הפוליטי:
 הבעיות בתחום החברה:

- א. **הבעיה הדמוגרפית.** צרפת הייתה המדינה ששילמה את המחיר הכבד ביותר בכוח אדם במלחמת העולם הראשונה, יחסית לגודל אוכלוסייתה. לצרפתים היו כ-1.4 מליון הרוגים ולמעלה מ-3 מליון פצועים, כאשר כמחצית מדור העתיד של המדינה – השנתון של גילאי 30-20 נהרג. אזורים שלמים בצרפת ננטשו מאוכלוסייתם הצעירה ונותרו בהם זקנים בלבד (תופעה זו כונתה "המדבר הצרפתי").
- ב. **אבטלה.** המשבר הכלכלי העולמי שהחל עם נפילת הבורסה בארה"ב בסוף 1929 החל להשפיע על צרפת בתחילת שנות ה-30. ב-1932 היו בצרפת למעלה מרבע מליון מובטלים ובשנים 1939-1935 לא ירד מעולם מספרם של המובטלים מקבלי הסעד מתחת ל-350,000, מספר גבוה ללא תקדים.
- ג. **הפגנות שביתות ומהומות.** העמקת המשבר הכלכלי בצרפת, במחצית השנייה של שנות ה-30, הובילה להתפרצויות זעם ברחובות שהתבטאו בהפגנות אלימות ושביתות. התפוצצות "פרשת סטוויסקי" הביאה למהומות רחוב קשים בפריס שבהן נפגעו 170 אזרחים ו-6 נהרגו. (412 שוטרים נפצעו). לאחר הקמת ממשלת "החזית העממית" ב-1936 בראשותו של לאון בלום נערכו שביתות ענק במפעלים הגדולים בצרפת, שאותן הובילו האיגודים המקצועיים. השביתות הפכו תכופות ובדצמבר 1938 נעשה ניסיון (שנכשל) ליזום שביתה כללית במשק.

הבעיות בתחום הפוליטי:

- א. **חוסר יציבות שלטונית.** בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה, סבל המשטר בצרפת מחוסר יציבות קשה. שיטת הבחירות היחסית שהייתה קיימת בצרפת יצרה פיצול מפלגתי רב (17 מפלגות בפרלמנט!) וכתוצאה מכך קושי להרכיב קואליציות יציבות וחילופי ממשלות תכופים (היו ממשלות שהחזיקו מעמד פחות משבועיים).
- ב. **קיטוב.** בעיה נוספת שהעיקה על המערכת השלטונית בצרפת בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה, ובייחוד בשנות ה-30 הייתה הקצנה לימין ולשמאל. עם הימין נמנו המלוכנים והרפובליקנים שדגלו במדיניות חוץ תקיפה, דרשו להחמיר עם גרמניה ולהחלישה והביעו ספק ביכולתו של חבר הלאומים להתמודד עם משברים באירופה. בשמאל התחזק כוחם של

הקומוניסטים שחתרו תחת המשטר הדמוקרטי, בתקווה לבצע הפיכה כפי שהתרחשה בברית-המועצות שנים ספורות קודם לכן.

מגמה זו של הקצנת המערכת הפוליטית בצרפת מצאה את ביטוייה בהקמת ארגונים שחתרו לרסק את הדמוקרטיה הפרלמנטארית בצרפת. בשנות ה-30 ובייחוד לאחר עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה (1933) התחזקו התנועות הימניות הפאשיסטיות בצרפת, שאחת הבולטות שבהן הייתה ארגון "צלב האש" - ארגון ימני לאומני של משוחררי צבא שנוסד ב-1927 והתחזק מאד לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. ארגון זה עסק בהסתה פרועה נגד הדמוקרטיה הפרלמנטארית בצרפת ורצה להשליט בה משטר פאשיסטי.

ג. **שערוריות ופרשות שחיתות.** ב-1934 התפוצצה פרשת סטוויסקי, פרשת שחיתות שהובילה להפגנות אלימות ולחשש שהמון פרוע יעלה על בית הנבחרים. חשיפת הפרשה הביאה לבסוף לנפילת ממשלת צרפת. [לאון סטוויסקי היה יהודי ממוצא רוסי שעסק במשך 8 שנים בשורת מעשי מרמה ושחיתות ולא הועמד לדין, כיוון שהיה מקושר לצמרת הפוליטית, המשפטית ולמפקדי המשטרה הבכירים. בתחילת 1934 הוא נרצח והרצח הוביל לחשיפת מעשי השחיתות והמרמה, חשיפה שהובילה לזעם ציבורי רב ולהפגנות קשות שהביאו לנפילת ממשלת צרפת].

ד. **"הסכנה האדומה".** בשנות ה-20 ובמהלך שנות ה-30 קיים היה חשש מפני הפיכה שיבצע השמאל הקומוניסטי בצרפת. בתחילת שנות ה-20 שאבו הקומוניסטים הצרפתים עידוד מהצלחת המהפכה ברוסיה ושאפו לבצע מהפכה דומה בצרפת. בשנות ה-30, על רקע המשבר הכלכלי העולמי, התחזקו התנועות הקומוניסטיות באירופה ובצרפת, כשהן מקבלות הוראות ישירות ממוסקבה להתסיס את האווירה ולעודד מהפיכה.

צרפת ניסתה להתמודד עם הבעיות בתחום חברתי

א. **עידוד הגירה.** כדי להתמודד עם המחסור בגברים צעירים עודדה צרפת הגירה ממזרח אירופה, מאיטליה ובלגיה ומהמזרח התיכון וצפון אפריקה (סוריה, לבנון, אלג'יר, תוניס ומרוקו). בשנות ה-30 כאשר פרץ המשבר הכלכלי העולמי וצרפת נקלעה למצוקה כלכלית, נתפסו מהגרים אלה כגורמים לאבטלה ובצרפת התפתחו גילויי גזענות כלפי מהגרים.

ב. **שינויים בביטוח הסוציאלי.** ב-1928 עשתה צרפת ארגון מחדש (שידוד מערכות) בהסדרה הישנים לביטוח סוציאלי וכעת כיסה הביטוח הלאומי מקרים של מחלה, נכות, אמהות, זקנה ומוות. ממשלת "החזית העממית" המשיכה ברפורמות הסוציאליות והנהיגה שבוע עבודה של 40 שעות וחופשה שנתית בתשלום במטרה להתמודד עם הדרישה הציבורית לרפורמות חברתיות.

כיצד ניסתה צרפת להתמודד עם הבעיות בתחום הפוליטי (על הנבחן היה לציין דרך התמודדות אחת עם אחד מהקשיים):

- א. **ממשלת אחדות לאומית.** לנוכח הקשיים להקים קואליציות יציבות בשנות ה-20 ועל רקע חילופי הממשלות התכופים בצרפת מחליטות מרבית המפלגות הגדולות להתאחד ולהקים ממשלת אחדות לאומית. ממשלה זו כיהנה בשנים 1926-1929 והצליחה לייצב את שער המטבע הצרפתי ולהוביל שורת רפורמות במדיניות הפנים בצרפת.
- ב. **הקמת "החזית העממית".** ב-1936 הוקמה בצרפת ממשלת "החזית העממית" בראשותו של לאון בלום. החזית הוקמה במטרה מוצהרת להציל את הדמוקרטיה הצרפתית מהשתלטות הימין הפאשיסטי והיא הורכבה מברית אלקטוראלית (ברית בין מפלגות בפרלמנט) בין הרדיקלים, הסוציאליסטים והקומוניסטים. ממשלתו של בלום הצליחה לפרק את הארגונים הפאשיסטיים אך לא חיסלה לחלוטין את פעילותם ולאחר נפילת "החזית העממית" ב-1938 הם שבו לפעול.

סעיף ב'

המאפיינים של היהודים הוותיקים בצרפת בשניים מהתחומים: כלכלה, יחס אל השלטון, חינוך.

תחום הכלכלה

היהודים הוותיקים חיו בצרפת מדורי דורות ובלטו בעובדה שהשתלבותם בחברה הצרפתית הייתה מושלמת. הם היו מעורים היטב בחברה הסובבת וראו עצמם צרפתים לכל דבר. בתחום התעסוקה ניכר ייצוג בולט ליהודים הצרפתים במקצועות החופשיים, במסחר בבנקאות ובתעשייה. מרבית היהודים הוותיקים נמנו על המעמד הבינוני והגבוה ורמת חייהם הייתה גבוהה.

יחס אל השלטון

היחס לשלטון בצרפת היה יחס של פטריוטיות, אמונה בערכי המהפכה הצרפתית ("חרות", "שוויון" ו"אחוה") ובמוסדות המדינה. היהודים הוותיקים היו משולבים במערכת הפוליטית הצרפתית, עד לרמות הגבוהות ביותר (לאון בלון, ראש הממשלה בצרפת במחצית השנייה של שנות השלושים, היה יהודי), הם סמכו על הדמוקרטיה הצרפתית והאמינו במוסדות השלטון. עובדה זו הומחשה בשנות השלושים, כאשר הוחרפו גילויי האנטישמיות כלפי היהודים. הוותיקים האמינו שמוסדות השלטון ייאבקו בגזענות, ולכן היהודים אינם צריכים לנקוט פעולות עצמאיות כדי להילחם באנטישמיות.

תחום החינוך

מרבית היהודים הוותיקים היו חילוניים ולמדו ברשת החינוך היהודית של כ"יח ("כל ישראל חברים" –רשת "אליאנס"), שהדגישה את הלימודים הכלליים: שפות, חשבון, גיאוגרפיה וכדומה, והצניעה את הלימודים התורניים. יהודים אלה נהנו משוויון זכויות בחוק (אמנציפציה), המשיכו את לימודיהם באוניברסיטאות המובילות בצרפת, רכשו השכלה כללית ודיברו צרפתית רהוטה.

שאלה מספר 8

סעיף א'

העמדה של הממשל בצרפת בנושא ההגירה אליה בשנות ה-20:

במלחמת העולם הראשונה ספגה צרפת אבדות כבדות בכוח אדם. יחסית לגודל אוכלוסייתה, היו האבדות הצרפתיות בנפש הכבדות ביותר מכל המדינות הלוחמות (1.4 מליון הרוגים ולמעלה מ-3 מליון פצועים). כדי להתמודד עם המחסור בגברים צעירים עודד הממשל בצרפת בשנות ה-20 הגירה ממזרח אירופה, מאיטליה ובלגיה ומהמזרח התיכון וצפון אפריקה (סוריה, לבנון, אלג'יר, תוניס ומרוקו).

השינוי במדיניות ההגירה בשנות ה-30:

בשנות ה-30, על רקע המשבר הכלכלי העולמי, השתנתה המדיניות הצרפתית בנושא ההגירה, והממשל החל להגביל כניסת מהגרים לתחומי צרפת. כאשר צרפת נקלעה למצוקה כלכלית, נתפסו המהגרים כגורמים לאבטלה, ובצרפת התפתחו גילויי גזענות כלפי המהגרים.

הסיבות לשינוי היחס כלפי המהגרים:

- א. החמרת המצב הכלכלי. המשבר הכלכלי העולמי שפרץ בשלהי שנות ה-20, הוביל בתוך זמן קצר לאבטלה כבדה במשק הצרפתי. כעת נתפסו המהגרים כמתחרים על מקומות העבודה בצרפת והעוינות כלפיהם גברה. במצב עיניים זה החל השלטון בצרפת להגביל הגירת מהגרים למדינה.
- ב. השפעת הגזענות הנאצית. בשנות ה-30 הפיץ השלטון הנאצי תעמולה ארסית בגנות הגזעים "הנחותים", שמצאה אוזן קשבת בקרב גורמי הימין הקיצוני בצרפת. גורמים אלו לחצו על הממשל לצמצם את ההגירה לצרפת והובילו להקצנת היחס למהגרים.

סעיף ב'

תגובות היהודים "הוותיקים" וה"זרים" על התגברות האנטישמיות בצרפת בשנות ה-30:

תגובת היהודים הוותיקים להתגברות האנטישמיות.

בשנות ה-30 מתמודדים יהודי צרפת עם התגברות האנטישמיות במדינה מצד אחד והשפעת הנאציזם בגרמניה על הכוחות הימניים הלאומניים בצרפת מצד שני. עמדתם העקרונית של יהודי צרפת הייתה שהדרך הטובה ביותר להתמודד עם האנטישמיות היא לסמוך על הדמוקרטיה הצרפתית. היהודים הוותיקים בחרו במדיניות של הרגעה ושקט פוליטי כשהם מדגישים את הניטרליות הפוליטית שלהם. היהודים הצרפתים (הוותיקים) ראו בהגירת היהודים לצרפת ובייחוד בהגירת יהודי גרמניה את אחד הגורמים להתפרצות האנטישמיות. גישתם של יהודי צרפת הייתה שהתעוררות תופעת האנטישמיות מקורה בחולשה חברתית העתידה לחלוף ולא בתופעה כרונית ומושרשת בחברה הצרפתית (כפי שהייתה לדעתם, ברוסיה ובגרמניה). יהודי צרפת הוותיקים התנגדו לקחת חלק באסיפות המוניות

שניהלה "הליגה הבינלאומית נגד אנטישמיות" שנוסדה ב-1928 ונאבקה בגורמים הפשיסטיים בצרפת. היהודים הוותיקים בצרפת פעלו לשילוב היהודים הזרים בחברה, בכלכלה ובתרבות במטרה להטמיע את המהגרים באוכלוסייה הכללית.

המניעים לתגובת היהודים הוותיקים: (על הנבחן היה לציין מניע אחד לתגובת היהודים הוותיקים)

א. **הרצון לצמצם את גילויי האנטישמיות.** בשנות ה-20 ובייחוד בשנות ה-30 התגברו גילויי האיבה כלפי המהגרים בצרפת והוחרפה האנטישמיות. היהודים הוותיקים קיוו ששילובם המהיר של המהגרים בחברה הצרפתית יפחית את שונותם וזרותם וכך תתמתן האנטישמיות בצרפת.

ב. **הרצון להוכיח את נאמנותם לאומה הצרפתית.** היהודים הוותיקים שהתבוללו והשתלבו בכל תחומי החיים בצרפת פעלו לשלב את המהגרים היהודים במטרה להדגיש את העובדה שהיהודים כולם הם "צרפתים בני דת משה" – צרפתים כמו כל אזרחי צרפת פרט לעובדה שדתם היא הדת היהודית.

תגובת המהגרים היהודים להתגברות האנטישמיות

לעומת יהודי צרפת הוותיקים המהגרים היהודים בצרפת לא הסכימו להימנע מפעילות פוליטית כאשר ביטחונם האישי הועמד בסכנה. המהגרים היהודים בצרפת פעלו באמצעות שני ארגונים במטרה להיאבק באנטישמיות. האחד כונה "הפדרציה" – ארגון שהשתתף בפעילות פוליטית אנטי נאצית והטיף לחרם נגד סחורה גרמנית. השני ארגון "החזית העממית היהודית" – גוף קומוניסטי שנאבק בפאשיזם, באנטישמיות ובשנאת הזרים.

המניע לתגובת המהגרים היהודים:

המהגרים הגיעו מארצות שבהן התנהלה פעילות פוליטית רדיקלית (קיצונית) ולכן ראו במאבק פוליטי באנטישמיות דרך ביטוי לגיטימית.

פרק שני - גרמניה בימי הרייך השלישי, מלחמת העולם השנייה והשואה

בפרק זה על הנבחן לענות של שתי שאלות, לפי אחת מהאפשרויות האלה:
 שתיים מהשאלות 9-11 או אחת מהשאלות 9-11, ועל אחת מהשאלות 12-13.

שאלה מספר 9

סעיף א'

מהי מדיניות הפיוס?

מדיניות הפיוס היא תגובה של המעצמות הדמוקרטיות באירופה- צרפת ובריטניה שהתבטאה בויתורים ובחוסר תגובה לפעולות התוקפניות של המדינות הטוטאליטריות/ מיליטריסטיות [גרמניה הנאצית, איטליה הפאשיסטית ויפן המיליטריסטית]. מול מדיניות כוחנית של התפשטות וכיבושים מצד המעצמות העריצות בוחרות בריטניה וצרפת שלא להגיב בניסיון למנוע פריצתה של מלחמה נוספת באירופה.

בריטניה וצרפת נקטו במדיניות הפיוס מהסיבות הבאות:

- א. הלכי רוח אנטי-מלחמתיים (פציפיזם). במהלך שנות ה-20 שטף את אירופה גל של פציפיזם שהיווה תגובת נגד לתוצאותיה האיומות של מלחמת העולם הראשונה. השירה, הכתיבה והאמנות הדגישו את היותה של המלחמה נוראה ואת המחיר שנדרש לשלם האזרח הקטן עבור שאיפות הגנרלים והפוליטיקאים. [ביטוי למגמה זו ניתן למצוא בהחלטה שקיבלה בתחילת 1933 אגודת הסטודנטים באוניברסיטת אוקספורד בבריטניה ובה נאמר שהסטודנטים יסרבו בכל מקרה לשאת נשק למען המולדת!].
- ב. השאיפה לצמצם את מרוץ החימוש. רבים באירופה האמינו שהסיבה לפרוץ מלחמת העולם ה-I הייתה מרוץ החימוש האגרסיבי שהתנהל בין המעצמות. לכן, דגלו מדינאים רבים בפירוק החימוש לשם שמירת השלום באירופה. הבעיה הייתה שבזמן שהמדינות הדמוקרטיות לא התחמשו, החלו המדינות הטוטאליטריות (גרמניה הנאצית ואיטליה הפאשיסטית) להתחמש ולהתעצם. רמת החימוש הירודה של מעצמות המערב הדמוקרטיות (בריטניה וצרפת) לא הותירה להן ברירות רבות והן נאלצו לנקוט במדיניות פייסנית לנוכח ההתעצמות הנאצית.
- ג. ההסתמכות על חבר הלאומים ורעיון "הביטחון הקיבוצי". מדינות אירופה ובראשן צרפת, ראו בחבר הלאומים- הארגון הבינלאומי שהוקם לאחר מלחמת העולם הראשונה ונועד לפתור סכסוכים בדרכי שלום, אמצעי אמין שניתן לסמוך עליו שיחסל מוקדי סכסוכים באירופה לפני התפרצותם למלחמה כוללת. חבר הלאומים הצליח לפתור מספר סכסוכים קטנים בשנות ה-20 ועובדה זו חיזקה את האמונה בדרך של פשרה ופיוס, מול התוקפנות ההולכת וגוברת מצידן של גרמניה ואיטליה. בנוסף האמינו מדינות אירופה במנגנון "הביטחון הקיבוצי" שנוסד בהסכמי וורסאי. רעיון הביטחון הקיבוצי הניח שיש ביכולתן של קבוצת מדינות לשמור על השלום באמצעות פעולה מאוחדת נגד התוקפן. רעיון זה היה ישים כל זמן

שלא הופיע באירופה מעצמה תוקפנית בעלת עוצמה ניכרת. עם הופעת גרמניה הנאצית בזירה האירופית התברר שרעיון הביטחון הקיבוצי חסר ערך מול תוקפנותו של היטלר.

ד. **חולשת המשטרים הדמוקרטיים.** המעצמות הדמוקרטיות הגדולות (ארה"ב, בריטניה וצרפת) התמודדו במהלך שנות ה-30 עם בעיות כלכליות וחברתיות קשות. המשבר הכלכלי העולמי שפרץ בתחילת שנות ה-30 גרם לכך שההנהגה הפוליטית במדינות אלה הפנתה את מרבית תשומת ליבה לבעיות הפנים, כשמנהיגי המדינות מנסים להימנע ככל יכולתם מהסתבכות צבאית. לכן נקטו המעצמות הדמוקרטיות בעמדה פייסנית שהתבטאה בחוסר תגובה לתוקפנות המשטרים הטוטאליטריים ובהפקרת המדינות הקטנות באירופה לחסדי תוקפנות זו.

סעיף ב'

החלטות הסכם מינכן:

בועידת מינכן התקבלה הצעת פשרה, שאותה הציע מוסוליני שליט איטליה, לפיה חבל הסודטים יימסר לידי גרמניה בשלבים תוך 10 ימים. בנוסף קבע ההסכם שהמעצמות: איטליה, אנגליה וצרפת ערבות לגבולות החדשים של צ'כוסלובקיה.

מדיניות הפיוס בהסכם מינכן באה לידי ביטוי כך:

וועידת מינכן נחשבת לשיא מדיניות הפיוס כיוון שמעצמות המערב הקריבו על חשבון שלום מדומה בעלת ברית חזקה במזרח אירופה שיכלה לסייע לה במקרה של מלחמה עם גרמניה. יתרה מזאת, צרפת איבדה את אמינותה כבעלת ברית בעיני מדינות אחרות במזרח אירופה, כגון: פולין. לוועידת מינכן הייתה השפעה גם על ברית המועצות. סטלין ראה כיצד נוהגות אנגליה וצרפת ביחס לבעלת ברית ודבר זה יקל עליו לחתום עם גרמניה חוזה אי התקפה בעתיד. יש לזכור שהתנהלותו של היטלר במשבר חבל הסודטים הייתה נועזת. יש היסטוריונים הטוענים כי אם אנגליה וצרפת היו נוקטות יד קשה כנגדו ייתכן והייתה מתרחשת הפיכה בגרמניה על ידי חוגים שמרניים והיטלר היה מודח. הציבור הגרמני היה מקבל זאת מפני שהיה מבין שהיטלר גורר את עמו להרפתקה מסוכנת. אך אנגליה וצרפת החליטו ללכת למינכן. "ההליכה למינכן" הסתברה כטעות.

שאלה מספר 10

סעיף א'

אחד מעקרונות ה"סדר החדש" הבא לידי ביטוי בקטע הוא: **שיעבוד העמים הסלאבים.** בהתאם לעקרון זה הגזע הארי והגזעים הקרובים לו- הם הגזעים "יוצרי התרבות" שייעודם ההיסטורי הוא לשלוט באירופה. הגזעים הסלאבים הנחותים גזעית - תפקידם להיות עבדים ולשרת את הגזע הארי העליון. מטרת הסדר החדש הייתה לשעבד את העמים הכבושים לטובת מאמץ המלחמה הגרמני ובראש ובראשונה לדאוג להעברת מזון וחומרי גלם לגרמניה. את תמצית תפיסת ה"סדר החדש" קבע היטלר בביטוי "ראשית: כבוש! שנית: שלוט! שלישית: נצלו!". בהתאם לעיקרון

זה הגרמנים רצחו במהלך המלחמה אוכלוסייה סלאבית באופן סלקטיבי: העילית הפולנית, המשכילים, האצולה וההנהגה הפוליטית, נרצחו כולם. השיקול לחיסול קבוצות אוכלוסייה אלו לא היו שיקול צבאי, אלא שיקול אידיאולוגי במטרה להבטיח את שיעבוד וציות העמים הסלאבים לנאצים.

ניתן ללמוד מהקטע על הדרכים שבהם רצו הנאצים לקדם את מימוש העיקרון בפולין:

בקטע מוצגת העמדה לפיה שהשטח הכבוש בפולין יהפוך למחנה עבודה גדול, שבו לפועלים הפולנים לא תהיה כל אפשרות לעלייה בדרגה, וזאת בניגוד לפועלים הגרמנים. כמו כן יש לשמר את רמת החיים הנמוכה של הפועלים הפולנים, וכן לא לאפשר לעולם לפולנים להתפתח ולרכוש השכלה גבוהה במטרה להבטיח את ציותם לגזע האדונים הארי.

סעיף ב'

הנושאים שהועלו בוועידת ואנזה:

א. היידריך אמר בפתיחה שקיבל על ידי גרינג (המשנה לפיהרר) את הסמכות לתאם **ללא כל הגבלה גיאוגרפית את הפיתרון הסופי לשאלה היהודית באירופה**. הוא הציג **סקירה כללית** לגבי הטיפול באויב היהודי עד הוועידה. בתקופה זו הייתה המדיניות הנאצית מכוונת לדחוק את היהודים מתחומי החיים השונים בגרמניה ולהביא **להגירתם** ממנה. למרות הקשיים בהגירה, מציין היידריך, היגרו למן תפיסת השלטון ועד כה כ-537,000 יהודים. כעת הופסקה ההגירה **לאור הסכנות הכרוכות בהגירה בימי מלחמה ולאור האפשרויות במזרח**.

ב. ניתנה סקירה על מספר היהודים בכל המדינות באירופה (ומעבר לה) בשל האפשרות לפיתרון נוסף מלבד הגירה - פינוי היהודים למזרח. במהלך הפיתרון הסופי באים בחשבון כ- **11,000,000 יהודים**.

ג. **חולקה טבלה ובה רשימת מדינות אירופה ומספר היהודים בכל מדינה**. בטבלה צוינו קהילות יהודיות גדולות, כגון יהודי ברית המועצות (יותר מחמישה מיליון, לפי הטבלה) ויהודי פולין (יותר משני מיליון), לצד קהילות יהודיות קטנות, כגון יהודי אלבניה (כ-200 יהודים בסך הכול). דובר על קהילות יהודיות שלא היו תחת הכיבוש הנאצי, כמו יהודי אנגליה (330,000 יהודים), ועל קהילות יהודיות במדינות ניטרליות, כגון יהודי שוויץ (18,000) או שבדיה (8,000 יהודים). אפילו על הקהילות היהודיות בצפון אפריקה (!) היה מדובר, תחת הכותרת "צרפת/השטח הבלתי כבוש"- 700,000. למעשה, המטרה הייתה להשמיד את כל יהודי אירופה ומעבר לכך. היידריך קבע כי תחת הנהגה מתאימה יש במהלך הפיתרון הסופי להוביל באופן מתאים את היהודים לגיוס עבודה במזרח. יהודים הכשירים לעבודה יובלו בפלוגות עבודה, תוך הפרדה בין המינים, כסוללי כבישים. חלק גדול מהם יאבד בתהליך ההתמעטות הטבעית.

אלה שיוותרו, יש לנקוט נגדם טיפול מתאים, כי הם מהווים יסוד חזק שעלול לשמש, במקרה של שחרור, כגרעין לבניין יהודי חדש. במהלך הפיתרון הסופי תיסרק אירופה ממערב למזרח.

את היהודים יש לפנות ברכבות לגטאות מעבר ומשם ישולחו הלאה למזרח. הוחלט להקים גטו לזקנים יהודים מעל גיל 65- טרזינשטאט. אליו יתקבלו גם יהודים נכי מלחמה בעלי נכות גבוהה ויהודים בעלי הצטיינות במלחמה. גטו זה ישמש גטו ראווה להטעיית העולם.

ד. **התקיים דיון ארוך בשאלת בני התערובת.** ניתנו הגדרות מדויקות לגבי הטיפול בבני תערובת מדרגה ראשונה ובני תערובת מדרגה שנייה. מזכיר המדינה הציע, כדי לפשט טיפול מינהלי בלתי פוסק, ללכת בדרך של עיקור כפוי.

נושאים אלה מבטאים את רעיון הסדר החדש:

הנושאים שנדונו בוועידת ואנזה מבטאים את רעיון ה"סדר חדש" בהיבטים הבאים:

רצח יהדות אירופה. בעקבות ועידת ואנזה הרחיבו הנאצים את רצח יהדות אירופה. הדבר נעשה במסגרת יצירת "הסדר החדש באירופה", סדר שבו אין מקום ליהודים הורסי התרבות. במסגרת הפתרון הסופי הוקמו שישה מחנות השמדה שכל תכליתם היא לרצוח את הגזע היהודי המחבל בסדר החדש.

ניצול הגזעים הנחותים בשטחי הכיבוש. הנאצים שודדים את אוצרותיה של אירופה, בעיקר בשטח העמים המדורגים בתחתית הסולם הגזעי. בפולין הוקמו מחנות עבודה בכפייה ומיד בתחילת המלחמה החלו הנאצים להעסיק עשרות אלפי פועלים כעובדי כפייה, תוך ניצול המחצבים במדינות הכבושות. בוועידת ואנזה מדובר על ניצול הכוח הכלכלי היהודי, טרם השמדתו.

שאלה מספר 11

על-פי הקטע הויכוח עוסק בשאלה האם לפנות ליערות ולנהל שם לוחמה פרטיזנית בגרמנים, או להתקומם בגטו מול הצורך הנאצי.

הנימוקים שהעלו הדוברים בעד לחימה ביערות:

- א. ביער האפשרויות לנקמה בגרמנים רבות יותר. לחימה פרטיזנית ביער תביא לתוצאות מוצלחות בהרבה מלחימה בגטו. הסיכוי לפגוע בנאצים בלחימה ביערות גבוה משמעותית מלחימה בגטו, מכיוון שלפרטיזנים הייתה היכולת לפגוע באויב מהמארב, הם נעזרו במודיעין ונהנו מסיוע של האוכלוסייה המקומית.
- ב. המעבר ללחימה ביערות מאפשר מעבר לפעילות לחימה אקטיבית, בניגוד לפסיביות שאפיינה את הפעילות המחתרית עד לאותה העת.

הנימוקים שהעלו הדוברים בעד מאבק בגטו:

- א. הצעירים הפונים ליער, סופס שימותו מות קבצנים. הסיבות לטענה זו הן:
- ב. רוב היהודים היו עירוניים. החיים בתנאי יער היו קשים ביותר (בחורף צונחת הטמפרטורה מתחת לאפס) ולמרבית היהודים לא הייתה את ההכשרה הנדרשת להתמודדות עם המציאות הקשה שציפתה להם ביער.

- ג. תנאי ללוחמה ביערות היה הימצאותה של אוכלוסייה אוהדת, שתספק מזון, מידע ולעיתים גם מחסה. הפרטיזנים הגויים נהנו מגיבוי של האוכלוסייה המקומית שהתנגדה לכיבוש הנאצי. היהודים לא רק שלא נהנו מתמיכת האוכלוסייה אלא להפך, במרבית המקרים שמחו התושבים המקומיים להסגיר יהודים שנמלטו ליערות לידי הגרמנים.
- ד. ביערות פעלו קבוצות פרטיזניות אנטישמיות רבות ובהן גם שודדים ורוצחי יהודים. הפגישה ביער עם אחת מקבוצות אלו פירושה מוות ודאי. בנוסף התנועה הפרטיזנית קיבלה לשורותיה רק צעירים שהיו מצוידים בנשק. מרבית היהודים שברחו ליערות לא היו מצוידים בנשק ולכן סירבו הפרטיזנים לקבלם לשורותיהם.
- ה. הוספת פרק של כבוד להיסטוריה של ביאליסטוק היהודית ושל התנועה המחתרנית היהודית שבה, זאת על מנת להוכיח כי היהודים לא הלכו כצאן לטבח, אלא נקמו בגרמנים על הזוועות שביצעו ביהודים בגטו. על הצפיפות העצומה והרעב, על עבודות הכפייה, על האקציות הנוראיות, תוך הדגשת העובדה שמעשי הנקמה בגרמנים בוצעו במקום שבו התרחש הפשע נגד היהודים.

שאלה מספר 12

סעיף א'

מדיניות הנאצים כלפי יהודי הולנד:

הולנד הייתה המדינה המערב אירופאית בעלת השיעור הגדול ביותר של רצח יהודים. במאי 1940 פלשו הנאצים להולנד. בהולנד הונהג ממשל אזרחי שבראשו עמד הסי"ס. בצידו המשיך לפעול ממשל אזרחי הולנדי שבחלקו הגדול הוחלף בשל התנגדות למדיניות הגרמנית. בהדרגה חויבו היהודים לעזוב את מקום עבודתם ולמסור דיווח מלא על רכושם. בהולנד התחזק מעמדם של פעילי המפלגה הנאציונל סוציאליסטית המקומית שקיוותה לתפוס את השלטון ולטהר את הולנד מגורמים זרים ובכללם יהודים. חברי המפלגה ארגנו הפגנות והתפרעויות אלימות נגד יהודים. בהתנקשויות בינם לבין יהודים נהרג איש פלוגות המחץ ההולנדיות. בתגובה זימנו הגרמנים את נציגי הקהילה היהודית וחיבו אותם למנות יודסה ראט-מועצה יהודית. זה היה השלב הראשון במדיניות אנטי יהודית מקיפה. היהודים הופרדו מסביבתם, נאסר עליהם לבקר במקומות ציבוריים או להשתמש בתחבורה ציבורית. רבים נשלחו למחנות ריכוז בבוכנוולד ומאוטהאוזן.

היודסה ראט הוקם בתחילה באמסטרדם בלבד אך עד מהרה ריכוז את הטיפול ביהודי הולנד כולם. ביוני 1942 החל גירוש יהודי הולנד להשמדה. חלק מהיהודים מצאו מקומות מסתור אך רוב יהודי הולנד, כ- 77% במספר, ניספו על ידי הנאצים.

דרך התמודדות:

היודסה ראט טיפל ביהודים בתחומי החינוך והתרבות דאג לאספקת מזון ותרופות ואסף תרומות לניזקקים.

סעיף ב'

יחס האוכלוסייה המקומית:

כאשר החלו הגרושים למחנות ההשמדה נשמעו קולות מחאה מצד הכנסייה הפרוטסטנטית וכן מקרב הולנדים מקומיים שיצאו בתהלוכות מחאה נגד המדיניות הנאצית ואף ענדו טלאי צהוב כאות הזדהות עם היהודים. היו אף שהסתירו יהודים במקומות מסתור ובעיקר פעלו להסתרת ילדים. ואכן סה"כ הוברחו כ- 4,500 ילדים יהודים במהלך המלחמה בפעולות ההצלה.

לעומת זאת היו בהולנד גם גורמים אנטישמיים שצידדו במדיניות האנטי יהודית ושיתפו פעולה עם הנאצים. ביניהם ניתן לציין את המפלגה הנאציונאל סוציאליסטית ההונגרית ואת המפלגה הפאשיסטית שאימצו מדיניות אנטישמית ושיתפו פעולה עם הנאצים. היו אף שהסגירו יהודים שהוחבאו במקום מסתור.

בהקשר ניתן לציין את ההלשנה שהביאה להסגרתה של אנה פראנק ומשפחתה שהביאה לבסוף להשמדתם במחנות ההשמדה.

יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה

שאלה מספר 13

סעיף א'

המדיניות שנקט משטר וישי כלפי היהודים באלג'יריה

א. צו כרמייה בוטל ב- 7 באוקטובר 1940 ומעמדם החוקי של היהודים השווה למעמד הנתונים המוסלמים. במקומו פורסם "תקנון היהודים בצרפת". הצו החדש החיל על יהודי אלג'יריה את כל האיסורים שהוחלו על יהודי צרפת עצמה.

ב. ב- 1942 הוצאו תקנות וגזירות חדשות שכללו אריזאציה של רכוש יהודי. וכן הוטל איסור על היהודים לעסוק במקצועות הקשורים באופן כלשהו עם החברה הצרפתית.

ג. במוסדות חינוך הונהגה שיטת ה"נומרוס קלאוזוס", ונקבעה מכסה מוגבלת של יהודים. כמו כן, הוטלו הגבלות על השתתפות של יהודים במסגרות חברתיות ותרבותיות אחרות.

ד. נעשו הכנות להקמת יודנרט מקומי. ההכנות נקטעו באיבן עקב פלישת בעלות הברית ב- 8 בנובמבר 1942.

ה. עשרות מחנות הוקמו ואלפי יהודים נשלחו אליהם באשמת פעילות חתרנית או פעילות בשוק השחור. בין הנשלחים היו גם חיילים יהודיים- אלג'יראיים שרוכזו ואולצו לעבוד בעבודות כפייה שונות.

כל אלה היו צעדים אנטישמיים מובהקים שהביאו לפגיעה כלכלית ביהודים ולגירושם ממערכת החינוך הארצית.

סעיף ב'

הפעולות שנקטו היהודים בתגובה למדיניות השלטון נגדם באלג'יריה:

יהודי אלג'יריה נשארו נאמנים לצרפת למרות הצעדים שתיארנו. שכן, ערב המלחמה הם היו מעורים בחברה הצרפתית האלג'ירית ולכן התקשו להאמין כי חוקי הגזע הוטלו ביזמתה של ממשלת צרפת. להערכתם החוקים התקבלו בלחץ גרמני.

בתחום החינוך הקהילה נאלצה למצוא פתרונות חירום לאלפי התלמידים שסולקו מהחינוך הממלכתי.

הנסיבות שתיארנו הובילו לגיוסם של רבים מיהודי אלג'יריה לתנועת המחתרת הצרפתית שהחלה להתגבש כבר בסוף 1940 ביזמתם של מספר צעירים יהודיים, חלקם קצינים לשעבר בצבא הצרפתי. ברחבי אלג'יריה הוקמו מספר תאי מחתרת נוספים על ידי יהודים וב – 1942 התאגדו כל ארגוני המחתרת היהודיים ויצרו קשר עם קציני צבא צרפתיים ועם אנשי השירות החשאי ויצרו קשר עם הכוחות האמריקניים.

כשפלו בעלות הברית לצפון אפריקה הם קיבלו סיוע מארגוני המחתרת היהודיים.

ב- 1943 כשקיבל שארל דה גול, שעמד בראש צרפת החופשית, את השלטון באלג'יריה הודיע על ביטול חוקי הגזע האנטישמיים ועל החזרת צו כרמייה על כנו.

פרק שלישי – אפשרות א'

על הנבחן לענות על שתי שאלות: על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על השנים 1945-1950 (שאלות 14-16), ועל אחת מהשאלות ביחידות הגישור על המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 17-19).

נושא הרחבה: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים - 1945-1950

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 14-16

שאלה מספר 14

סעיף א'

התפקיד שנטלה על עצמה ארצות-הברית, על פי הקטע הוא: **בלימת התפשטות הקומוניזם בעולם.**

המניעים לבלימת הקומוניזם - דוקטרינת טרומן:

א. **פערים אידיאולוגיים.** בתקופת מלחמת-העולם השנייה שיתפו ביניהן פעולה ארצות-הברית הדמוקרטית וברית-המועצות הקומוניסטית במאבק להכנעת הנאציזם. לקראת סיום המלחמה,

כשברור היה שגרמניה הנאצית הוכרעה, צפו ועלו ההבדלים האידיאולוגיים המהותיים בין שתי המדינות: ארצות-הברית בעלת השקפת העולם הדמוקרטית-ליברלית הדוגלת ביוזמה פרטית וחירות הפרט, וברית-המועצות הקומוניסטית בעלת המשטר הטוטליטרי הרומס את זכויות הפרט ומבוסס על כלכלה ריכוזית. ארצות-הברית ראתה בקומוניזם אידיאולוגיה השואפת להתפשט ואילו ברית-המועצות חששה מעוצמתה הכלכלית של ארצות-הברית המייצגת את הדמוקרטיה הקפיטליסטית המערבית.

ב. **הקמת "הדמוקרטיה העממית"**. ברית-המועצות הדפה את הצבא הגרמני משטחה והתקדמה עד לבירת גרמניה-ברלין. בדרך לברלין שיחררו הרוסים שורה ארוכה של מדינות במזרח ובמרכז אירופה שנשלטו בידי הנאצים. במדינות אלו קמו משטרים קומוניסטיים בחסות ברית-המועצות שכונו "דמוקרטיה עממית". הפיכת המדינות במרכז ובמזרח אירופה ל"דמוקרטיה עממית" נתפסה בעיני ברית המועצות כצעד הגנתי – יצירת חגורת הגנה שתמנע מתקפה עתידית ממערב, ובעיני ארצות-הברית כצעד של תוקפנות המעיד על כוונות ההשתלטות של סטאלין.

ג. **החשש מעוצמתו של הצבא האדום**. בסיום מלחמת-העולם השנייה פירקו האמריקנים את מרבית כוחותיהם הצבאיים והחזירו בתוך זמן קצר את הצבא האמריקני שהיה מוצב על אדמת אירופה לארה"ב. בזמן שהאמריקנים מפרקים את צבאם, המשיכו הרוסים להחזיק צבא עצום, שמנה מיליוני חיילים ושלט על כל מרכז ומזרח אירופה. הימצאותו של הצבא הרוסי בליבה של אירופה יצרה חשש בקרב המדינות הדמוקרטיות במערב היבשת מעוצמתה הצבאית של ברית-המועצות. באותה העת חשים הרוסים מאוימים מעוצמתה הכלכלית של ארצות-הברית, שכלכלתה יצאה מחוזקת מהמלחמה.

סעיף ב'

השלבים העיקריים במשבר ברלין.

בהתאם להחלטות שהתקבלו בוועידות יאלטה ופוטסדום חולקה גרמניה לאחר כניעתה לארבעה אזורי כיבוש בין ארבעת המדינות המנצחות: ארה"ב, ברה"מ, בריטניה וצרפת. גם העיר ברלין חולקה באופן דומה. בתחילת 1948, החליטה ארה"ב לבצע רפורמה במטבע הגרמני ולהחליף את המארק הגרמני, שערכו נשחק מאד, במטבע חדש, מתוך הנחה שהדבר יסייע לשיקום גרמניה [גרמניה היא ציר מרכזי בכלכלה האירופית ולא ניתן לשקם את כלכלת אירופה ללא שיקומה של גרמניה]. הרוסים ראו בצעד זה ניסיון לנצל את עוצמתה הכלכלית של ארה"ב כדי להשתלט על גרמניה. ברלין נמצאה בשטח שבשליטת ברה"מ ובתגובה לרפורמה במטבע בשטחים שבשליטת מעצמות המערב הטילו הרוסים מצור על מערב ברלין. המערב [ארה"ב ומדינות מערב אירופה] עמד בפני דילמה כיצד להגיב. ברור היה שאם לא יינתן סיוע לשניים וחצי מליון תושבי מערב ברלין הנצורים, היא עתידה ליפול בידי ברה"מ. החלטת המערב הייתה להפעיל "רכבת אווירית" שתסייע לתושבי מערב ברלין הנצורים. מאות מטוסים אמריקאים העבירו במשך כשנה מיליוני טונות של אספקה לתושבי מערב ברלין הנצורים: מזון, תרופות, דלק, פחם ומוצרים נוספים. כדי למנוע פגיעה במטוסי התובלה מצידה של ברה"מ,

הציבה ארה"ב על אדמת אירופה טייסות קרב נושאות חימוש גרעיני שירתיעו את הרוסים. במאי 1949, לאחר כשנה של מצור ובעקבות מגעים דיפלומטיים בין שני הצדדים הסירו הרוסים את המצור על ברלין.

מעורבות ארצות-הברית במשבר ברלין משקפת את דוקטרינת טרומן:

משבר ברלין הוכיח את נחישות המערב לבלום את כוונות ההתפשטות של ברה"מ. זה היה ניצחון לקו התוקפני בממשל האמריקאי שגרס שרק מדיניות תקיפה ובלתי מתפשרת תוכל לבלום את ברית-המועצות.

שאלה מספר 15

סעיף א'

ההחלטה שהתקבלה באו"ם בשאלת א"י בכ"ט בנובמבר 1947 הייתה:

- א. יש לסיים את המנדט הבריטי על ארץ ישראל.
- ב. ארץ ישראל תחולק לשתי מדינות. המדינה היהודית תתפרש על פני 55% של ארץ ישראל והיא תכלול את הגליל המזרחי, עמק יזרעאל מישור החוף מעכו בצפון עד לאזור אשדוד בדרום. כמו כן בשטחה של המדינה היהודית ייכלל גם הנגב והעיר באר שבע. המדינה הערבית הייתה אמורה לכלול את הגליל המערבי, אזור יהודה ושומרון ומישור החוף מאזור אשדוד דרומה עד לאזור הגבול עם מצרים.
- ג. בין שתי המדינות יתקיים שיתוף פעולה כלכלי אשר יבוא לידי ביטוי בין היתר במטבע אחיד.
- ד. ירושלים תהיה בשטח בינלאומי.

הקשיים שעולים מתוכן ההחלטה מנקודת המבט של היישוב היהודי הוא:

- א. בינאום העיר ירושלים- לא תיכלל בשטח המדינה היהודית.
- ב. הגליל המערבי ובתוכו יישובים יהודיים לא יכללו בשטח המדינה

סעיף ב'

השיקולים של ברית המועצות להצבעה בעד

- א. הסובייטים היו מעוניינים לדחוק את רגליה של בריטניה מהמזרח התיכון. הסכסוך בין בריטניה לברית המועצות הלך והתגבר בעקבות נאום מסך הברזל של צ'רצ'יל.
- ב. ברית המועצות הייתה משוכנעת שהקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל תזכה אותה בבעלת ברית באזור וזאת לאור העבודה שהיישוב בארץ החזיק באידיאולוגיה סוציאליסטית.
- ג. ברית המועצות שאפה להציג את עצמה כמדינה אשר תומכת בעמים המדוכאים. אנדריי גרומיקין, הנציג הסובייטי באו"ם, נשא נאום בו הוא הביע את תמיכתה הנחרצת של ברית המועצות בהקמתה של מדינה יהודית לעם היהודי בא"י. בנוסף לכך, ברית המועצות הייתה

מעוניינת להראות שהיא נוטלת חלק החלטות באו"מ, מקבלת על עצמה את סמכותו ומעמדו ומוכנה לשתף פעולה עם החלטותיו. הסובייטים ניסו גם להראות כי הם מזדהים עם הסבל שעבר על העם היהודי בשואה ע"י האויב משותף- הנאצים.

השיקולים של ארצות הברית להצביע בעד

- א. הנשיא טרומן בניגוד לעצת משרד החוץ החליט לתמוך בתכונת החלוקה וזאת לאור העובדה שבארצות הברית הייתה זו שנת בחירות, טרומן היה מעוניין לזכות בתמיכת הקהילה היהודית.
- ב. האמריקנים היו מודעים לכך שברית המועצות מתכוונת להצביע בעד החלוקה ולכן הם לא היו מעוניינים שתיווצר להם תדמית של מעצמה אשר הפקירה את היהודים בעיקר לאור העובדה שארצות הברית נמנעה מלסייע ישירות ליהודים בזמן השואה. בקרב גורמי ממשל רבים החלו להתעורר תחושות קשות עם התגברות העדויות של ניצולי השואה שזרמו לארצות הברית.
- ג. האמריקנים היו מעוניינים לפתור את בעיית העקורים היהודים משום שהם אלו אשר נשאו בעול הכלכלי של אחזקת המחנות.

שאלה מספר 16

סעיף א'

ב- 15 במאי 1948 עמד להסתיים המנדט הבריטי על ארץ ישראל. בפני הנהגת היישוב ניצבה דילמה קשה ביותר. האם להכריז באופן חד צדדי על הקמתה של מדינה יהודית עצמאית או לדחות זאת לשלב מאוחר יותר. משה שרתוק (שרת) חזר מביקור בארצות הברית ושם הובהר לו שבמידה ותתבצע ההכרזה על הקמתה של מדינה יהודית עצמאית, ארצות הברית לא תתמוך בה בשעת מלחמה. האמריקנים שבו והעלו ספקות לגבי יכולתם של היהודים להתמודד מול הערבים במלחמה כוללת. גולדה מאריסון (מאיר) שבה מביקור בירדן, שם היא דווחה על ידי המלך עבדאללה שאין בכוונתו לחתום על הסכם שלום ולקבל את תוכנית החלוקה. בתוך היישוב התנהל ויכוח נוקב. ראשי ההגנה שבו והצהירו שתהליך ההתחמשות נמצא בעיצומו ובמידה ומעגל המלחמה יתרחב היישוב יצליח להתמודד עם האתגרים.

ההחלטה על ההכרזה נבעה ממספר שיקולים:

- א. **הזדמנות בלתי חוזרת.** הייתה שאיפה למלא את החלל הריק שיווצר כתוצאה מעזיבתם של הבריטים את הארץ. הייתה תחושה שדחייה של ההכרזה תהיה בגדר חמצה לדורות כלומר "עכשיו או לעולם לא". בן גוריון היה מודע לכך שמדובר בהזדמנות היסטורית יוצאת דופן והוא הבין את גודל השעה.

- ב. **העלאת המורל של הלוחמי.** זמן קצר לפני קבלת ההחלטה נפל גוש עציון. היישוב ספג מכות קשות ביותר ונוצרה תחושה של איבוד שליטה. הכרזה עשויה הייתה להעניק דחיפה מוראלית ללוחמים ולספק מטרה נוספת להילחם עבורה.
- ג. **גיוס חובה.** ההכרזה על מדינה יהודית עצמאית תאפשר הפעלת גיוס חובה וארגון של הכוח הצבאי. כלומר מעבר מהתנדבות לחוק מדינה.
- ד. **חיזוק הלגיטימיות הבינלאומית.** ההכרזה תיצור מצב, שבו התקפה מצד מדינות ערב תחשב לפגיעה במדינה ריבונית עצמאית. הדבר יאפשר גם גיוס כספים ומשאבים למדינה הריבונית.
- ה. **ארה"ב החלה לסגת מתמיכתה.** היה חשש שעיקוב נוסף יוביל לשלילה מוחלטת של הקמת מדינה יהודית בא"י.
- יחד עם זאת, בעצם ההכרזה על הקמת מדינה יהודית עצמאית היו קיימים מספר סיכונים - **השיקולים לדחיית מועד ההכרזה:**
- א. **הרחבת מעגל המלחמה**- הכרזה על עצמאות המדינה תוביל לפלישה של צבאות ערב הסדירים וספק אם הכוח היהודי הלוחם יצליח להתמודד מולם.
- ב. **חוסר תמיכה של ארה"ב**- מנהיגי היישוב ידעו שבשעת מלחמה לא יתקבל סיוע מארצות הברית אשר אף איימה להקפיא את כספי הסיוע ולמנוע אספקת נשק ותחמושת וזאת משום שלא רצתה להסתבך בעימות על רקע המלחמה הקרה.
- ג. **סיכסוך פנימי**- ההכרזה הייתה עלולה ליצור מצב של פילוג וסיכוך בקרב אנשי היישוב בארץ וזאת לאור העובדה שלא כולם היו מוכנים לקבל את מרותו של דוד בן גוריון.

סעיף ב'

דוד בן גוריון החליט לפרק את מטה הפלמ"ח ואת ארגוני המחתרות משום שרצה ליצור גוף צבאי אחד אשר יהיה כפוף להנהגה המדינית. גוף חמוש בעל מונופול על הכוח הצבאי במדינה אשר יצור אחידות, ציות ונאמנות וימנע מחלוקות ופילוגים בקרב המחנות האידיאולוגים השונים ביישוב. השבועה אותה היו חייבים חיילי צה"ל להישבע שיקפה את הנאמנות והצייתנות למדינה הריבונית וחוקיה בשונה מהמצב שהיה קיים בזמן המנדט.

חשוב לציין שבקרב אנשי הפלמ"ח הייתה התנגדות לפירוקו בשל ההווי המיוחד והבלתי פורמאלי ששרר בין חיילים ומפקדים והרוח המיוחדת שאפיינה אותו. בן גוריון לעומת זאת חשש מכך. קושי מרכזי בפירוקן של המחתרות בא לידי ביטוי בסיפורה של האונייה אלטלנה. אנשי האצ"ל היו מעוניינים להצטרף לשורות צה"ל כגוף אורגני ולקבל כ - 40% מהנשק שהיה על סיפונה. ביוני 48 הפכה המחלוקת לקרב של ממש מול חופי ת"א. קרב זה גבה קורבנות. דוד בן גוריון כינה את התותח ממנו התבצע הירי על האונייה אלטלנה "התותח הקדוש" והכריז כי הפרשה היוותה את כרטיס הכניסה של מדינת ישראל למשפחת המדינות המתקוננות שבהן מרוכז הכוח הצבאי בידי ארגון אחד.

יחידת גישור" המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

על הנבחן לענות בקצרה על אחת מהשאלות 17-19

שאלה מספר 17

השפעותיה של מלחמת סיני על מדינת ישראל: (על הנבחן היה להציג שתי השפעות)

- א. **ניצחון מרשים בשדה הקרב.** ישראל הצליחה להשתלט על כל חצי האי סיני בתוך 100 שעות, למוטט את הצבא המצרי בכל סיני תוך שהיא מסבה לו אבדות כבדות ולאסוף שלל גדול. ההישג הצבאי היה מרשים במיוחד לנוכח מספר הנפגעים הקטן יחסית: 176 חללים ושבו אחד. בנוסף, המלחמה שיפרה את ההרתעה הישראלית, הביאה לפרוץ סיני מכוחות צבא מצריים והשיגה לישראל 10 שנות שקט בגבולה הדרומי.
- ב. **הסרת המצור הימי על מפרץ אילת.** בעקבות מלחמת סיני נפתחו מיצרי אילת בפני שייט ישראלי ונשארו פתוחים במשך למעלה מ-10 שנים, עד סמוך לפרוץ מלחמת ששת הימים. פתיחת השייט דרומה אפשרה לישראל לפתח יחסי מסחר ענפים עם מדינות אסיה ואפריקה.
- ג. **הידוק הברית עם צרפת ובריטניה.** בתקופה שקדמה למלחמת סיני חשה ישראל מבודדת בזירה הבינלאומית. המלחמה העמיקה מאד את יחסי ישראל וצרפת והובילה להקמת הכור הגרעיני בדימונה בסיוע צרפתי (1958). בנוסף, חלה התקרבות ביחסי ישראל – בריטניה וערכה של ישראל כנכס אסטרטגי מערבי במזרח התיכון עלה מאד.

שאלה מספר 18

הקשיים של מדינת ישראל בקליטת העולים בשנות ה-50:

- א. **קושי כלכלי- העדר משאבים.** למדינת ישראל הצעירה לא היה די כסף לקליטת העולים. בנוסף, המשק הישראלי הצעיר התקשה לספק מזון לאוכלוסייה שהכפילה עצמה בתוך שנים ספורות. מרבית העולים היו ניצולי שואה ויהודים מארצות האסלאם שהגיעו לישראל חסרי כל ולא היו מסוגלים לדאוג לעצמם לבד.
- ב. **קושי במציאת מקומות דיור.** המוני העולים שהגיעו לארץ התקשו למצוא מקומות דיור. רובם היו חסרי כל ולא היה ביכולתם לרכוש בעצמם דירות.
- ג. **קושי בתחום החינוך והתרבות.** העולים לארץ בשנים הראשונות לקיום המדינה הגיעו מארצות שונות וההבדלים התרבותיים והמנטאליים ביניהם היו רבים. חלק מהעולים לא ידעו את השפה העברית והיו חסרי מיומנויות למידה.

שאלה מספר 19

השפעות של מלחמת יום הכיפורים על החברה הישראלית:

- א. **ניצחון צבאי בשדה הקרב לצד מחיר מלחמה כבד.** צה"ל הצליח, למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים של המלחמה ליטול את היוזמה ולעבור ממגננה למתקפה. בסיום המלחמה

ניצב הצבא הישראלי בטווח תותחים מדמשק (40 ק"מ מהבירה הסורית) וחדר לעומק השטח המצרי כשהוא מגיע למרחק 70 ק"מ מקהיר. אך המחיר ששילמה ישראל היה כבד ביותר: למעלה מ-2500 הרוגים, כ-7500 פצועים, 301 שבויים ועשרות נעדרים. צה"ל שילם מחיר כבד באבדות שריון ומטוסים והמשק הישראלי ספג מהלומה כלכלית, שהובילה לקיפאון במשק וליצירת אינפלציה. למרות הניצחון בשדה הקרב הביאה המלחמה להתערערות תחושת הביטחון והאמונה בשיקול הדעת של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי.

ב. **מחאה ציבורית והעזעים פוליטיים.** כחודש לאחר סיום מלחמת יום הכיפורים הוקמה ועדת חקירה ממלכתית "ועדת אגרנט" לבחינת המחדלים שהובילו לחוסר המוכנות הישראלי בפרוץ המלחמה. באפריל 1974 פרסמה הוועדה דו"ח ביניים והמליצה על הדחת הרמטכ"ל [דוד אלעזר] ופיטוריהם של שורת קצינים בכירים. במפתיע לא מצאה הוועדה דופי בהתנהגות שר הביטחון משה דיין ושיבחה את התנהגותה של ראש הממשלה גולדה מאיר. כתוצאה מאי לקיחת אחריות של הדרג הפוליטי לתוצאותיה הקשות של המלחמה החלה תנועת מחאה ציבורית שבראשה עמדו קצינים וחיילים בדרישה להתפטרות הממשלה [המפורסם שבמנהיגי המחאה הוא רס"ן מוטי אשכנזי, מפקד המוצב היחיד בתעלה שלא נפל בידי המצרים]. כתוצאה מההפגנות והלחץ הציבורי התפטרה ממשלת גולדה והממשלה החדשה שהוקמה על-ידי יצחק רבין ביוני 1974 לא כללה את דיין. הביקורת הציבורית סללה את הדרך למהפך הפוליטי ב-1977 בו עלתה לראשונה לשלטון מפלגת "הליכוד" בראשותו של מנחם בגין.

פרק רביעי – אפשרות ב'

על הנבחן לענות על שתי שאלות: על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 20-22), ועל אחת מהשאלות ביחידת המבוא על השנים 1945-1950 (שאלות 23-25).

נושא הרחבה: המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 20-22

מדיניות הביטחון של מדינת ישראל בשנות ה-50

שאלה מספר 20

סעיף א'

המניעים לתופעת ההסתננות לתחומי מדינת ישראל:

הסכמי שביתת הנשק בין מדינת ישראל למדינות ערב לאחר מלחמת העצמאות לא הובילו להכרה במדינת ישראל ולהפסקת הלחימה. הם היו בבחינת הפוגה זמנית שבה הגבירו מדינות ערב את כוחן הצבאי, ונערכו למלחמה הבאה שתוביל לניצחון מוחלט.

מאבקן של מדינות ערב בישראל התנהל בשני אופנים עיקריים:

1. הפרת הסכמי שביתת הנשק בתקריות גבול בהשתתפות כוחות סדירים.

2. עידוד לפעולות הסתננות, לחבלה ולרצח בתחום ישראל שביצעו כוחות לא סדירים.

המסתננים הראשונים היו פליטים פלשתינים שעזבו את כפריהם במלחמת העצמאות, ברחו לרצועת עזה ולירדן, והתגוררו במחנות פליטים. הם ניסו כיחידים לחזור לכפריהם שננטשו, בניסיון להציל את רכושם, לקצור יבול או לעבד את שדותיהם. להסתננות זו לא היה אופי אלים, והיא נעשתה למטרות קיומיות כלכליות. מאחר שגבולות המדינה לא היו סגורים ומאובטחים, התקשה צה"ל למנוע את ההסתננות, ובמקרים רבים פתח באש על המסתננים. מציאות זו של ניסיונות חדירה מצד אחד, וניסיונות בלימה באש מן הצד האחר, הובילו למאבק אלים.

מצרים הקימה באפריל 1955 את יחידת הפדאיון (מקריבי נפשם למות), לתכלית מוגדרת: פעולות טרור לערעור החיים התקינים בישראל. בסוף אותה שנה הוקם גדוד סדיר של פדאיון, שהיה כפוף למפקדה המזרחית של צבא מצרים. הגדוד מנה 600 מתנדבים שאורגנו בארבע פלוגות, ובסיסו היו בעזה, בחאן יונס וברפיח.

הרמטכ"ל המצרי ראה בפעולות טרור שביצעו חוליות פדאיון אחת מדרכי הלחימה בישראל. מצרים, גייסה כוחות לא סדירים, אימנה אותם, ושלחה אותם לפעולות של רצח, חבלה ומודיעין בישראל. פעילות זו נמשכה במקביל לפעילותם של הכוחות הסדירים בגבול, שכללה ירי על יישובים ועל עובדים בשדות, ירי על סיורי צה"ל, מיקוש, ולעתים אף ניסיונות להשתלט על שטחים בתחום ישראל.

מדינת ישראל ניסתה להתמודד עם התופעה כך:

א. ב- 1949 הוקם **משמר הגבול (מג"ב)**, תחילה כחיל הספר במסגרת צה"ל, ומ- 1953 הפך לחלק מכוחות המשטרה. יחידות קבועות של מג"ב עסקו בפעילות ביטחון שוטף, בעיקר באבטחת יישובי הספר.

ישראל ניסתה לבלום את מכת ההסתננות באמצעי הגנה כגון סיורים, תצפיות ומארבים. אך הגבולות הפרוצים לא ניתנו לחסימה, והפעילות ההגנתית-פסיבית לא הועילה במיוחד. בהדרגה התקבלה בישראל החלטה לעבור ממדיניות של בלימה והגנה למדיניות של תגמול וענישה.

בשנים הראשונות כונו פעולות התגמול כלפי יעדים אזרחיים וכפרים שסייעו למסתננים, ושימשו בסיסי יציאה. פעולות אלה כללו מארבים מעבר לגבול, פגיעה בתחבורה, פיצוץ בתים, החרמת עדרים, ירי, הפצת כרוזים ועוד. הפעילות הרתיעה במידה מסוימת, אך לא היה בה כדי לבלום לחלוטין את ההסתננות.

את פעולות התגמול הראשונות ביצעו חיילי היחידות הסדירות בצה"ל, ורבות מהן הסתיימו בכישלון וחשפו ליקויים בתכנון, בהתארגנות, בניווט, בכושר הלחימה ובדבקות במשימה.

ב. באוגוסט 1953, כשגברה ההסתננות ועמה פיגועי הטרור בישראל, הוקמה בצה"ל **יחידת ה-101**. יחידה זו הייתה מצומצמת בגודלה, היא מנתה כ-45 לוחמים מתנדבים, ובראשה עמד רב סרן (מיל') **אריאל שרון**. בחודשים המעטים שבהם פעלה הציבה היחידה אמות מידה חדשות של כושר לחימה ורמת ביצוע. לוחמיה ביצעו מספר רב של פעולות מעבר לגבול, בעומק שטח האויב, והוכיחו כי גם כוח קטן ומיומן הדבק במשימתו יכול להגיע לתוצאות.

סעיף ב'

ממשלת ישראל החליטה להצטרף לבריטניה וצרפת במלחמה נגד מצרים מהסיבות הבאות:

- א. **שיקולים ביטחוניים.** בעיקר לנוכח התחזקותו של נאצר בעולם הערבי והצעדים שנקט לגיבוש העולם הערבי נגד ישראל. יתרה מזו, ההתקרבות לברית המועצות הובילה להתחמשותה של מצרים. בתנאים אלה חששה מדינת ישראל לקיומה.
- ב. **שותפות אינטרסים בין בריטניה, צרפת וישראל.** מצרים הלאימה את תעלת סואץ, וצעד זה הביא לתיאום בין שלוש המדינות למהלך צבאי משותף, שבו ישראל לא תילחם לבדה אלא תזכה לגיבוי צבאי מצדן של שתי מעצמות נוספות. בתנאים אלה נראה הסיכון לישראל מצומצם. בן גוריון לא רצה להסתכן במלחמה עם מצרים ללא בעל ברית בעל עוצמה צבאית.
- ג. לדעת בן גוריון, ברית עם בריטניה ועם צרפת תחליש את התגובה הבינלאומית על התקפה ישראלית.
- ד. צרפת הייתה מוכנה לספק לישראל נשק, להעניק לה מטרייה אווירית, ולהגן על חופיה. על כן מלחמה לצדה של צרפת תבטיח לישראל הספקת נשק נוסף לאלתר, וכן ברית מתמשכת שתהפוך את צרפת לספקית הנשק העיקרית של ישראל במשך עשר שנים נוספות.

שאלה מספר 21

סעיף א'

דפוסי ארגון של העלייה למדינת ישראל מארצות האסלאם בעשור הראשון והשני למדינת ישראל:

העלייה מארצות האסלאם: עיראק, לוב ותימן הייתה: עליית הצלה וב-1948-1952 הקיפה כשני

שלישים מכלל העלייה מארצות האסלאם, ולה שלושה מאפיינים בולטים:

- א. העלייה ארצה נבעה משיקולים ביטחוניים-מדיניים: הידיעה כי המצב המדיני המשתנה עלול להוביל לפגיעה בביטחונם האישי של היהודים.
- ב. העלייה הייתה צריכה להתבצע במהירות, מאחר שעל פי ההערכה, בתוך זמן קצר יורע מצבם של היהודים, ועל מדינת ישראל להיערך מידית להעלאתם. צורכי התפוצות במקרה זה גברו על יכולת הקליטה של המדינה היהודית החדשה.
- ג. עלייה גלויה תוך שיתוף פעולה עם השלטון המקומי.

העלייה מסוריה, מלבנון, ממצרים וממרוקו הייתה עלייה חשאית. מאפייניה של העלייה החשאית

היו שונים מאלה של העלייה המבוקרת.

העלייה הייתה בלתי לגאלית ללא ידיעת השלטונות המקומיים. יש הטוענים כי השלטונות ידעו אך העלימו עין, כדי לא לעצור את העלייה. חלקם אף קיבלו כסף ממדינת ישראל כדי שיאפשרו את העלייה וישמרו על חשאיותה.

עלייה זו התאפיינה בסיכון גבוה, בתעוזה ובתחכום תוך שמירה על סודיות מירבית. המעורבים בביצועה היו ממחלקת העלייה של הסוכנות, מנהיגי ארגונים יהודיים, פעילי המוסד ויהודים

מקומיים.

מסוריה, מלבנון וממצרים הוברחו יהודים מעטים, בשל הסכנה להעבירם את הגבול.

סעיף ב'

הגורמים לאירועי ואדי סאליב:

האוכלוסייה בוואדי סאליב הייתה מאוכלסת בעולים חדשים, בעיקר יוצאי צפון אפריקה והייתה ברובה חסרת מקצוע ותעסוקה וחסרת הנהגה.

השכונה היא שכונת עוני, צפופת אוכלוסייה, הבנויה בשיפולי מדרונים, כשמבניה דחוקים ולחוצים זה לזה ויש מהם הבנויים זה על זה. מבנים אלה בלתי ראויים למשכן אדם. במבנים הללו התגוררו בצפיפות משפחות מטופלות בילדים הרבה, כשלא בכל 'דירה' כזו מצויים תנאים סניטריים מינימאליים- תנאים אלה היו המקור לתסכול החברתי ולהתמרמרות העדתית.

השפעת האירועים על החברה בישראל:

א. שאלת הקיפוח של יוצאי צפון אפריקה ואסיה הועלתה בפעם הראשונה במלוא חריפותה בפני כלל אזרחי המדינה. נחשפו המרירות והתסכול שהצטברו בקרב עולי ארצות האיסלאם נגד החברה והממסד במדינת ישראל. החסרונות והכשלים של תהליכי הקליטה של חלק מיהודי ארצות האיסלאם הועלו בפעם הראשונה למודעות הציבור במדינת ישראל. התמונות והקולות מהאירוע שזכו לסיקור תקשורתי רחב, עוררו לראשונה שאלות מהותיות הנוגעות למדיניות הקליטה.

ב. בעקבות פרסום המלצות הוועדה הציבורית שמונתה לבדיקת הנושא, ביצעו הממשלה והעיריות תיקונים ושיפורים מידיים. שכר פועלי הדחק הוגדל, מכסת ימי העבודה בחודש שנתנו לשכות העבודה הוגדלה, מתן קצבאות למשפחות מרובות ילדים זורז, ונעשו ניסיונות לפתור בעיות של מחוסרי דיור ומפוני מעברות.

ג. המפלגות הוותיקות הגדילו את מספר המועמדים יוצאי צפון אפריקה ואסיה. הוקמו כמה רשימות עדתיות.

ד. האירועים יצרו דינמיקה שהשפיעה באיטיות במהלך השנים על מגמה לשפר את השכלת הדור השני, באמצעות הקניית השפה העברית, קבלת חוק חינוך חובה וקבלת חוק חינוך ממלכתי. נעשה גם ניסיון לשפר את רמת חייהם ואת דפוסי התעסוקה שלהם.

ה. בטווח הקצר, לא הביאו האירועים לשינוי במצבם של עולי צפון אפריקה. אך היו אלה הניצנים הראשונים להמשך דרכי המאבק בשנות ה-70 של תנועות המחאה כמו "הפנתרים השחורים".

שאלה מספר 22

סעיף א'

המניעים של סאדאת לצאת למלחמה נגד ישראל, על פי הקטע:

- א. התבוסה ביוני, במלחמת ששת הימים, מחייבת אחריות לתוצאותיה של המלחמה.
- ב. מצרים לא תשב למו"מ עם ישראל מתוך עמדה נחותה, מתוך כניעה.
- ג. מצרים מחויבת להוכיח, כי היא מסוגלת להקריב ולהלחם כדי לשנות את מעמדה. מחויבות זו היא כלפי ידידינו וכלפי אויבינו.

סעיף ב'

הסיבות לשאננות הישראלית:

- א. התחושה הרווחת בישראל לאחר מלחמת ששת הימים הייתה של עוצמה כול יכולה. הניצחון במלחמת ששת הימים הביא רבים למסקנה כי מדינת ישראל אינה מנוצחת. גבולותיה השתנו ללא הכר, צבאה זכה לניצחונות צבאיים מרשימים, כלכלתה שגשגה, והיא שלטה על אוכלוסייה כנועה שבשלבם אלה לא ניהלה עמה כל מאבק.
- ב. אמ"ן בראשותו של אלוף אלי זעירא גיבש וקידם תפיסה שכונתה הקונספציה. על פי תפיסה זו מצב של מלחמה בין ישראל לשכנותיה אפשרי רק ב-1975. שתי המדינות חלשות, ועד שתיבנה יכולתן הצבאית הן לא ייצאו למלחמה. העליונות הישראלית משמעותית ביותר, לכן שכנותיה הערביות של ישראל לא יבחרו בשלב זה באופציה צבאית. אם תמומש האופציה הצבאית, יוכל המודיעין הישראלי להתריע 48 שעות מראש, שהן זמן מספיק לגיוס כוחות מילואים ועמידה בפני אויב במצב מלחמה.
- אף אחת מההנחות הללו לא עמדה במבחן המציאות. מצרים וסוריה בחרו באופציה הצבאית ב-1973 ולא כפי שצפה אמ"ן. גם ההתראה של 48 שעות לא עמדה במבחן המציאות, ובהיעדרה נגרמו אבדות כבדות לצה"ל, תוך סיכון ביטחונה של מדינת ישראל.
- ג. התמיכה הבינלאומית בישראל גאתה, ומתוך תחושת הניצחון כהו עיניה מראות את המציאות הנרקמת בקרב שכנותיה הערביות.

יחידת מבוא: נושאים נבחרים נתולדות ישראל והעמים - 1945-1950

על הנבחן לענות בקצרה על אחת מהשאלות 23-25

שאלה מספר 23

גילוייה של המלחמה הקרה:

- א. משבר ברלין. מ-1948 איחד המערב את כל האזורים שהיו בשליטתו, והפך את גרמניה

המערבית ליחידה פוליטית וכלכלית אחת. המטבע הגרמני הוחלף, הותוותה תוכנית לשיקום כלכלי של גרמניה המערבית, וכוונת המערב הייתה ליישמה גם בברלין. ברית המועצות ניסתה לדחוק את רגלי המערב מברלין, ובתגובה לצעדי המערב הטיל סטלין מצור על אזורי הכיבוש במערב ברלין (ברלין המערבית הייתה מובלעת בתוך שטח בשליטה רוסית), שבו נחסמו מסילות הברזל והדרכים היבשתיות שהובילו אל ברלין המערבית. כך נותקו כ- 2.5 מיליון גרמנים ממקורות הספקה.

בתגובה, הפעיל המערב רכבת אווירית שהעבירה ציוד והספקה לתושבי ברלין הנצורים. במאות אלפי גיחות לברלין הוטסו מזון, דלק, ביגוד וחומרי גלם. הרכבת האווירית נועדה להבהיר לברית המועצות כי המערב אינו מתכוון לוותר על השליטה בברלין. הרוסים הופתעו מעוצמתה של הרכבת האווירית, ונכנעו בהדרגה. המצור הוסר סופית כעבור כשנה, במאי 1949.

ב. **הקמת ברית נאט"ו.** בעקבות ניסיונותיה של ברית המועצות להטיל מצור על ברלין ולנתקה מן המערב, נוסדה ב-1949 ברית נאט"ו, הברית הצפון אטלנטית. ברית נאט"ו היא ברית צבאית שנועדה להדק את שיתוף הפעולה בין ארצות הברית לבין בעלות בריתה הדמוקרטיות מפני האיום הסובייטי. בתום המלחמה נחלקה אירופה לשניים: הגוש המזרחי בשליטת ברית המועצות, והגוש המערבי שהיה נתון להשפעה אמריקאית. התעורר צורך להתארגן צבאית מפני סכנת ההתפשטות הסובייטית, ובנסיבות אלה התכנסו בווישינגטון 12 שרי הגנה ושרי חוץ ממדינות ארצות הברית, קנדה, בריטניה, איסלנד, נורווגיה, דנמרק, הולנד, בלגיה, לוקסמבורג, צרפת, איטליה ופורטוגל, וחתמו על הסכם משותף. ההסכם נועד להגן על מדינות החברות בברית אם יותקפו על ידי צד שלישי. כל התקפה על אחת מהן תיחשב להתקפה על כולן. במקרה של סכנה לביטחון האזור הצפון אטלנטי יוכל כל אחד מהצדדים או כולם יחד לנקוט כל פעולה הנראית לו נחוצה, כולל שימוש בכוח מזוין, כדי להחזיר את הביטחון לאזור. עם הקמתה של נאט"ו הוזרמה הספקה צבאית אמריקאית לאירופה, הוקם פיקוד צבאי משותף, וכוחות אמריקאיים שמנו כ-200,000 חיילים הוצבו באירופה. בהמשך הורחבו יחידות אלה, וצוידו בנשק קונבנציונלי ובנשק גרעיני. בראש מטה נאט"ו עמד **הגנרל אייזנהאור**.

שאלה מספר 24

הקשיים של הישוב היהודי בשלב הראשון של מלחמת העצמאות:

- א. **הגנה על יישובים יהודיים מבודדים.** חלק מהיישובים היו מבודדים, היו נתונים במצור ונותקו מסביבתם. הנהגת היישוב עמדה בפני החלטה קשה: האם לפנות יישובים מבודדים, ולרכז את כוח האדם והנשק המועט להגנה על גושי היישובים הגדולים, או להחזיק בכל היישובים ולשמור על קשר ביניהם? למרות הקושי התקבלה בארגון ה"הגנה" החלטה חד משמעית שאין מפנים יישובים עבריים.

- ב. **המלחמה על הדרכים.** השיירות שהעבירו לוחמים ומזון ליישובים היהודיים הותקפו קשות על ידי הערבים. הידועות ביותר הן שיירת חולדה, שיירת נְבִי דניאל במרכז הארץ ושיירת יחיעם בגליל.
- ג. **המלחמה על הערים המעורבות.** הערים המעורבות ירושלים, יפו, חיפה, צפת, טבריה היו מוקד חיכוך בין יהודים לערבים. חיי היום יום בעיר נפגעו, הטרור פגע באוכלוסייה, הכלכלה שותקה, והלימודים הופסקו. פעולות הטרור כללו צליפות על השכונות היהודיות, ירי על עוברי אורח, הפעלת פיגועי תופת באמצעות מטעני חבלה, ומניעת מעבר של יהודים שאילצה אותם להשתמש בדרכים עוקפות, לדוגמה בין תל אביב לבת ים, בין חיפה לקריות ובין השכונות בירושלים. תנאים קשים במיוחד שררו בירושלים שהייתה במצור. הדרך לעיר נחסמה לעתים קרובות, הספקה לא הגיעה באופן סדיר, והיה מחסור בנשק, בתחמושת, במזון ובמים.

שאלה מספר 25

- הבעיות שלא נפתרו לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק בין מדינת ישראל ובין מדינות ערב:**
- א. **בעיית הפליטים הפלסטינים.** הישות הפלשתינית בזמן שלטון המנדט הבריטי מנתה 1,300,000 נפש תחת קורת גג מנדטורית אחת. ישות זו התפרקה והתפצלה במהלך המלחמה. מחצית מן האוכלוסייה היו לפליטים ברחבי העולם הערבי: 700,000 נפש תחת השלטון ההאשמי הירדני משני עברי נהר הירדן. ברצועת עזה חיו בשלטון צבאי מצרי רבע מיליון פלשתינים. בסוריה היו כ-70,000 פליטים פלשתינים ובלבנון 100,000. בתחום מדינת ישראל נותרו 170,000 פלשתינים שלא ברחו מביתם, והפכו לאזרחי מדינת ישראל.
- הפליטים לא נקלטו במדינות ערב שאליהן נמלטו, מלבד בממלכה ההאשמית שבה קיבלו זכויות שוות. רבים המשיכו לחיות במחנות פליטים. מנהיגי מדינות ערב ניצלו את בעיית הפליטים הפלשתינים ככלי לצורכיהם הפוליטיים.
- ב. **הסכמי שביתת הנשק שנחתמו בין ישראל לארבע שכנותיה הפסיקו את האש בין שני הצדדים, אך לא קבעו הסדרי שלום מדיניים, ועל כן היו ארעיים.** בכל אחד מההסכמים מופיע הנוסח הבא: "הסכם שביתת הנשק יישאר בתוקפו עד אשר יושג יישוב של שלום בין הצדדים".
- במשך השנים שאפה ישראל לראות בהסכמים אלה בסיס להסכם שלום בין הצדדים, אך במדינות ערב היה המצב שונה.
- מדינות ערב לא השלימו עם עצם קיומה של מדינת ישראל, סירבו להכיר בה, והמשיכו להתייחס אליה כאל נטע זר במזרח התיכון. מנהיגי ערב השונים הצהירו שוב ושוב כי יש להתכונן לסיבוב שני בישראל. בניגוד לישראל, סירב העולם הערבי לראות בהסכמים אלה כזמניים שנועדו לסלול את הדרך להסכם שלום קבוע.